

**A kolozsvári ferences templom
és kolostor kutatása**

Ötvös Tamás Péter, Tempfli M. Szilárd
Konzulens: Daragó László DLA

2011

Országos Tudományos Diákköri Konferencia

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem

Építészmérnöki Kar

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Szeretnénk köszönetet mondani Daragó Lászlónak, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészettörténeti és Műemléki Tanszék adjunktusának, aki konzulensként kutatómunkánk során kitartóan támogatott és segített bennünket; Dr. Mezős Tamásnak, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészettörténeti és Műemléki Tanszék egyetemi tanárának, és Orbán Györgynek, okleveles építészmérnöknek, akik lehetővé tették számunkra, hogy részt vehessünk a dolgozatunk témáját adó épület felmérésében, valamint további kutatásokat végezhesünk a helyszínen; Orbán Szabolcs OFM ferences atyának és szerzetes testvéreinek, akik készséggel álltak rendelkezésünkre a felmérés folyamán adódó problémák kezelésében, valamint külön szeretnénk megköszönni az erdélyi tanulmányutat Déván, Székelyudvarhelyen, Csíksomlyón, Nagyszebenen, Segesváron keresztül, melynek során megismerkedhettünk a ferences lelkeséggel, valamint kolostoraik mindennapjaival; Vas Ádámnak, aki segített a források és szakirodalmak begyűjtésében, valamint helyszíni kutatásunk során kitartóan támogatott bennünket; Lesti Juditnak, okleveles művészettörténész-esztétának, akivel a helyszíni kutatás során konzultáltunk; Dr. Radu Lupescunak, a Sapientia EMTE Európai Tanulmányok Tanszék adjunktusának, valamint a Vajdahunyadvár középkor-szakértő régészének, aki tudásával segítette munkánkat és a vitás kérdésekben a szakvéleményét adta. Végül, de nem utolsó sorban szeretnénk köszönetet mondani hallgatótársainknak, akik a felmérésben velünk együtt részt vettek.

Szerzők

TARTALOMJEGYZÉK

Köszönetnyilvánítás	2
Tartalomjegyzék.....	3
I. RÉSZ: BEVEZETÉS.....	4
I.1 Téma indoklása	5
I.2 Kutatási módszerek	6
I.3 Kolozsvár története dióhéjban	8
I.4 A Templom és kolostor rövid története.....	9
II. RÉSZ: KUTATÁS	11
II.1 Antik előzmények	12
II.2 Kora romanika	14
II.3 Késő romanika.....	18
II.4 Kora gótika	22
II.5 Érett gótika	28
II.6 Első barokk átépítés	32
II.7 Második barokk átépítés	39
II.8 Möller féle rekonstrukció	42
II.9 XX. századi átépítések	44
III. RÉSZ: REKONSTRUKCIÓ.....	48
III.1 Elvi rekonstrukciók.....	49
III.2 Kutatás hasznosítása	49
III.3 Összefoglalás.....	49
IV RÉSZ: IRODALOMJEGYZÉK	50
V. RÉSZ: FÜGGELÉK.....	55
V. I. felmérési tervek	56
V.2. Ábragyűjtemény	65
V.3. Képjegyzék.....	79
VI. RÉSZ: DVD MELLÉKLET	101

I. RÉSZ: BEVEZETÉS

I.1 TÉMA INDOKLÁSA

A kolozsvári ferences templom és kolostor – ahogy a köznyelv hívja: a „barátok temploma és kolostora” illetve „óvári templom és kolostor” – a mai Kolozsvár egyik túlságosan alulértékelt műemléke. Az eredetileg szakrális-közösségi valamint lakó funkcióval rendelkező kolostorrészben 2011 szeptemberéig zeneiskola működött, amely nem volt tekintettel az épület adottságaira. Az elmúlt évtizedekben sokan foglalkoztak felmérésével, felújításával, de általában anyagi jellegű problémákba ütköztek, és nem kaptak kellő támogatást a kutatások elvégzéséhez. Szerencsére a Kolozsvári Műszaki Egyetem Építészeti és Városrendezési Kara figyelmet fordítva az épületegyüttesre, immár második éve szervezett nyári egyetemet, mely keretén belül a hallgatók a műemlék felmérési munkáiban vettek részt. Így 2011 nyarán mi is részesei lehettünk ennek a felmérésnek a Kolozsvári Műegyetem és a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem között létrejött együttműködésnek köszönhetően. Maga a felmérés 2011. július 11 – 25 között történt, melynek során lézeres, illetve manuális technikával mértük fel az épületeket huszonnégy hallgatótársunkkal egyetemben. A munkánk során közelről megismertük az épületet, és hamar felfigyeltünk érdekes részletekre. Ennek eredményeképpen megfogalmazódott bennünk egy TDK dolgozat gondolata. A felmérés végeztével nem múlt el érdeklődésünk, hiszen nemcsak személyes kapcsolatba kerültünk az épülettel, hanem felismertük, hogy ennél több figyelmet is érdemel. Dolgozatunkkal eredményeinket szeretnénk publikálni, s felhívni a figyelmet további szakmai kutatások szükségességére, hiszen meglátásunk szerint az épület Kolozsvár egyik legértékesebb műemléke. (1. kép)

Röviden ismertetnénk a TDK munkánk felépítését. Először Kolozsvár és a ferences templom és kolostor rövid történetét ismertetjük, hogy egy átfogó képet adjunk a témáról. Dolgozatunk központi részében korszakokra lebontva mutatjuk be az épületegyüttes adott korszakbeli térszervezetét, ki- és átalakulását, méreteit, formakincsét, a minket megelőző és a saját kutatásaink fényében. Ezt a periodizált elemzést végigkísérjük általunk készített rekonstrukciós rajzokkal, képekkel, ábrákkal, hogy nem csak írásban, hanem látványban is el lehessen képzelni a változásokat. Eredményeink megkérdőjelezik némely múltbéli kutatók állításait, és egészen új aspektusból értelmezik a változásokat.

I.2 KUTATÁSI MÓDSZEREK

I.2.1 Elsődleges források kutatása

Kolozsvári tartózkodásunk során lehetőségünk volt betekinteni a szerzetesek által féltve őrzött Historia Domusba. Ez a dokumentum a kutatás egyik leghitelesebb forrása, hiszen az épület használói által írt kvázi naplóról beszélhetünk. Ezen felül a múltban kutatásokat végző régészek, építészek, építészettörténészek írásos anyagát is tanulmányozhattuk, melyeket digitalizáltuk, és a DVD melléklet részét képezik.

I.2.2 Szakirodalom kutatása

Az elsődleges forrásokon felül a témához kapcsolódó szakirodalmat is felhasználtuk, melyekből megismerkedtünk Kolozsvár történetével, a szerzetesek életmódjával, kolostoraik kialakításának szabályaival, a különböző építészeti stílusok ismertetőjegyeivel.

I.2.3 Megfigyelés

Saját megfigyeléseink képezték a kutatásunk másik alapját. A felmérés során bejárva az épületet a pincétől, a kriptákon át, a padlásig feljegyzéseket készítettünk észrevételeinkből. Minden nem szokványos boltozat összemetszés, megmaradt gótikus kőfaragvány, boltozati bordadarab árulkodik a különböző korok építési megoldásairól.

I.2.4 Falfeltárás

Falfeltárást végeztünk Radu Lupescu felügyelete alatt a templom szentélyének falában található pillérköteg környezetében, a templom padlásterében a jelenlegi boltozat felett a régi bordaindításoknál (ugyanis a régebbi boltozatok magasabban helyezkedtek el), valamint a kriptában az ossarium falában. E módszer segítségével derítettünk ki olyan tényként kezelhető információkat, melyek elősegítették a templom és a kolostor történetének pontosabb megalkotását. (3-4. kép)

I.2.5 Ásatás

A kripták padlójában található falak környezetében kisebb ásatást is végeztünk, melynek eredménye eloszlatta azon kételyeket, hogy azok

románkoriak lennének. Radu Lupescu szakvéleményére és a felmérésre hivatkozva megállapítottuk, hogy a római korból származnak. Továbbá a megtalált kőmaradványok azt igazolják, hogy egy külső vízelvezető csatorna lehetett a falmaradványok mellett.

I.2.6 Szerkesztés

A felmért adatok és a manuálék alapján a felmérést követő szerkesztésekkel olyan megállapításokra jutottunk, melyek szabad szemmel nem észrevehetőek vagy igazolhatóak a helyszínen nagy léptéküknek köszönhetően. A digitalizált alaprajzok segítségével viszont még közelebb kerültünk a valós tényekhez. (2. kép)

I.3 KOLOZSVÁR TÖRTÉNETE DIÓHÉJBAN

Kolozsvár Erdély egyik legjelentősebb városa, a mai Románia területén, az Erdélyi-fennsík szívében, a Kis-Szamos folyó partján fekszik.

A mai város területéről származó legrégebbi emberi tartózkodásra utaló leletek a paleolitikumból származnak. Azóta a település kisebb-nagyobb kihagyásokkal folyamatosan lakottnak tekinthető. Az ókorban a Római Birodalom részét képező Dacia tartomány egyik városa, Napoca volt megtalálható ezen a helyen, melyet Traianus császár alapított. A népvándorlás korának kezdetén, 271-ben a rómaiak végleg kivonultak területéről, kiűrtették a várost.¹

Közel hét évszázadig szinte lakatlan volt a város, majd a XI. század elején István király a kolozsi várispánság székhelyévé tette.² A város ebben az időszakban épült ki ismét. Maga a vár a mai Óvárnak nevezett területen feküdt, egyik tornya a mai napig megmaradt, falai is nyomokban felfedezhetőek a belváros különböző pontjain. 1241-ben a tatárok feldúlták a várost, ezért V. István szászokat telepített le a lakosság pótlására. A várfalakat megerősítették, és a település szabad királyi városi címet kapott Zsigmond király idejében.

Kolozsvárt az évszázadok folyamán „Kincses Kolozsvárként” emlegették, mivel a XVI. században, mikor Erdély önálló fejedelemség volt, a régió meghatározó gazdasági központjává vált. Ebben az időben élte a város virágkorát: megalapították 1585-ben Erdély első egyetemét, melyet a jezsuiták vezettek. Az oktatás mellett a művészeteknek is otthon adott a város: itt épült fel az első magyar kőszínház 1821-ben, továbbá itt mutatták be az első magyar operát is.

A kiegyezés után a város ismét virágzásnak indult. Sorra alapultak ipari létesítmények, mint például a vasgyár, a papírgyár vagy a téglagyár.³

A világháborúk sok pusztítást okoztak a városban, de többé-kevésbé Kolozsvárnak sikerült talpra állnia. Ma szintén Erdély egyik legjelentősebb kulturális központjának számít, híres a színi társulatairól, valamint egyetemeiről.

¹ Kiss Gábor: *Erdélyi várak, várkastélyok* – 246. oldal

² Kiss Gábor: *Erdélyi várak, várkastélyok* – 246. oldal

³ Gaal György: *Kalauz a régi és az új Kolozsvárhoz* – 19. oldal

I.4 A TEMPLOM ÉS KOLOSTOR RÖVID TÖRTÉNETE

Az épületegyüttes helyén már az ókorban is álltak épületek, Napoca város épületei. Régészeti leletek alapján valószínűleg a Libera istennőnek szentelt templom állhatott a mai templom alatt.⁴

Az első római keresztény templom alapítása Szent István korához köthető. Rendeletében előírta, hogy minden tíz település építsen egy kőtemplomot. Ez időben Klusvár nagy fejlődésnek indult, így érthető, hogy a templomot itt építették meg. Az óvárban végzett ásatások alkalmával Árpád-kori leletekre bukkantak, valamint a XV. században épült kolozsvári Szent Mihály templom falába befalazva román kori faragványokat is találtak, melyek feltehetően az óvári román stílusú templomból kerültek oda. Az Árpád-korban még láthatóak voltak Napoca és a korábbi dák várak romjai. A római falakat sokszor felhasználták az új épületek építésénél, ahogy azt a későbbi kolostor északkeleti saroképületénél láthatjuk. A tatárok támadásaival 1241-ben elpusztult a templom. A tatárok távozása után IV. Béla törvényeinek köszönhetően újjáépült az ország, s benne Klusvár is. Ekkor a régi templomot is újjáépítették. Feltételezésünk szerint a késő románkori falak a ma is látható falai a templomnak, bizonyítékokat a későbbiekben mutatjuk be. Írásos emlékek sajnos nincsenek, csupán egy levélindás ablak vagy ajtóbéllet maradvány, melyet a régészek találtak meg.⁵ A Szent Mihály templom befejezéséig, 1414-ig⁶ az óvári templomot használták plébániatemplomként. A templom északi oldalán, a mai kolostor helyén volt a cinterem, a temető. 1414-től a domonkos szerzetesek kapták meg az épületet, akik az 1455-ben Hunyadi Jánostól kapott adományból átépítették az épületet és felépítették a kolostort a cinterem helyére⁷.

1556-ban a Petrovics forradalom kiűzte a domonkosokat otthonukból, és a protestánsok kezére jutott az épület⁸. Bosszúként az ellenállásért a protestánsok lebontották a Szent Antal kápolnát, és a helyébe árnyékszéket építettek.⁹ Először a lutheránusok kapták meg, majd az unitáriusok kezére került 1608-ban, végül a reformátusoké lett 1609-ben. A kolostorrészben az unitáriusok maradtak, ahol

⁴ Lesti Judit: *A kolozsvári ferences templom és kolostor története* – 2. oldal

⁵ Lesti Judit: *A kolozsvári ferences templom és kolostor története* – 3. oldal

⁶ 1414 szerepel a Szent Mihály diadalíven, mint a templom elkészítésének dátuma

⁷ Lesti Judit: *A kolozsvári ferences templom és kolostor története* – 5. oldal

⁸ Bágyúj Lajos kézírata – 83. oldal

⁹ Bágyúj Lajos kézírata – 83. oldal

főiskolát rendeztek be. Ekkor falazták be a templom és a kolostor között levő ajtókat.

1693-ban a jezsuiták kapták meg a templomot és a kolostort. Az 1696-os nagy tűzvész után rekonstrukciókat végeztek az épületegyüttesen.¹⁰ 1725-ben, mikor elkészült saját templomuk, elhagyták az akkor már rossz állapotban lévő óvári templomot, mely így a ferencesek kezére került. Nem sokkal később, 1727-ben a templom összes boltozata beszakadt. Ezt követően már új stílusban építették vissza a templomot. Ekkor kapott a nyugati homlokzat is új barokk formát. Az újjáépítés 1728 és 1730 között ment végbe. Nem sokkal később, 1740 és 1743 között felépült az új torony, a régi torony bontását követően. A legutolsó építkezés a Lorettói-kápolna megépítése volt, melyet 1745-ben adtak át.¹¹ 1771-ben a kolostort is átépítették, egy új déli szárnyat kapott főleg statikai okokból a kerengő déli szárnyának helyén.

A kolostorban 1729-től rendi nevelőintézet és hittudományi főiskola működött 1889-ig. Majd közel kétszáz éves használat után 1902-től Möller István rekonstruálta az épületegyüttest Gróf Majláth Gusztáv Károly püspök pénzügyi segítségével.¹² Így 1906-ban üzembe helyezhették a Szent Bonaventúra nyomdát a kolostorban.

1949. július 29-én eltörölték a szerzetesrendeket, ekkor helyezték a rendházba a zeneiskolát. 1976 és 1978 között ismét restaurálták az épületeket Bágyúj Lajos irányításával.¹³ Az erdélyi rendtartomány 1989-ben nyerte vissza a szabadságát, így ma ismét kolozsvári központtal működik.

¹⁰ *Magyar Sion folyóirat*, 1866. év – 565. oldal

¹¹ *Benedek: A kolozsvári ferencesek kétszáz éve* – 3. oldal

¹² *Lesti: A kolozsvári ferences templom és kolostor története* – 9. oldal

¹³ *Lesti: A kolozsvári ferences templom és kolostor története* – 9. oldal

II. RÉSZ: KUTATÁS

II.1 ANTIK ELŐZMÉNYEK

A II. század elején két hadjáratban a római haderők legyőzték a dák seregeket, így 106/107-ben végleg elfoglalták Erdély területét.¹⁴ Dacia néven provinciát hoztak létre (5. kép), mely romanizációja azonnal megindult: római mintára városokat alapítottak, légiókat állomásoztattak, utakat és limeseket építettek ki az új provinciában (6-7. kép).

Kolozsvár területén feküdt az ókori Napoca városa, melyet Traianus császár alapított viszonylag hamar (8-9. kép), hiszen kedvező földrajzi adottságokkal rendelkezik.¹⁵ Mindezt az a tény is bizonyítja, hogy 109/110-ben már elkészült a Napoca és Potaissa között haladó út.¹⁶ 124-ben Hadrianus császár municipium rangra emelte Napocát, így a város lakosai teljes római polgárjoggal és önkormányzattal rendelkezhetek. A város hatalmas iramban fejlődött, s 167-ben Marcus Aurelius császár megadta a városnak a legmagasabb provinciális rangot, így Napoca colonia lett (Napocensis Colonia)¹⁷. A római coloniákhoz méltó módon a város rendelkezett aqueductusokkal, csatornahálózattal, méltóságos középületekkel. Eleinte a tartomány stratégiai szempontból egyik legfontosabb települése volt. (Az V. században ezért is alakul meg közelében a gepidák központja.¹⁸) Később, a római városok számának gyarapodásával katonai jelentősége lecsökkent, viszont megtartotta gazdasági és kulturális központi szerepét. Ezt bizonyítja, hogy a III. század elején Septimus Severus császártól négy másik daciai várossal egyetemben (Sarmizegethusa, Apulum, Potaissa, Dierna) megkapta a legnagyobb elismerést az ius Italicumot. Ez a kiváltság eredetileg csak az itáliai földé volt, azaz csak itáliai városok kaphatták meg – nem kellett fej- és földadót fizetniük, teljesen független önkormányzattal rendelkezhetek. Így Napoca a birodalom legnagyobb kiváltsággal rendelkező városok egyikévé vált¹⁹.

A város alapításához a rómaiak a castrum (tábor, vár) meghatározott struktúra alapján felépülő alaprajzát használták példaként (10. kép). Ennek értelmében a várost két egymásra merőleges főút és az ezekkel egy rendszerben

¹⁴ Köpeczi Béla: *Erdély története I.* – 47. oldal

¹⁵ Gáll Ervin: *Kolozsvár születése* – 12. oldal

¹⁶ Köpeczi Béla: *Erdély története I.* – 49. oldal

¹⁷ Bágyúj Lajos *kézirata* – 33. oldal

¹⁸ Köpeczi Béla: *Erdély története I.* – 143. oldal

¹⁹ Köpeczi Béla: *Erdély története I.* – 78. oldal

működő kisebb mellékutcák alkották²⁰. A két főút – a cardo és decumano – találkozásánál helyezkedett el a város központja, a principia, ahol szentélyt emeltek. A cardo és decumano végeinél volt a város négy kapuja. Napoca valószínűsíthetően több szentéllyel is rendelkezett, melyek közül az egyik a ferences kolostor és templom helyén állt. Ezt bizonyítja az egyik kutatás során megtalált római korból származó szobor fejtöredék, mely feltehetőleg Libera²¹ istennőt ábrázolta. A felmért római falak alaprajzi elrendezése szintén kultikus építményre utal (7. ábra), így valószínűleg Libera – szentély lehetett. Az említett fejtöredékről sajnos nem tudtunk semmilyen módon képet szerezni, viszont találtunk egy leírást róla: „a finoman faragott, de nagyon megrongált fejszobor kissé jobbra hajló női fej, hátra fésült hajjal, fején a koponya hátsó részén lazán csavart, szalagszerű homlokkötővel...a két fülén vállig érő szőlőfürt függ, a felső részén mindkettőt egy-egy szőlőlevél borítja...meztelen nyakát alul ruhakezdés takarja...a szobortöredék ornyereg alatti része pedig letört”²².

A római uralom nem tartott sokáig, hiszen a III. század második felében meginduló népvándorlás hamar elérte Dacia provincia területét is. 245-ben a karpok megtámadták a Napocát is védő Limes Transalutanust²³, mely két évvel később el is esett (11. kép). Ezután pár évtizedig Napoca még bírta a folyamatos támadásokat.

²⁰ Bágyúj Lajos kézirata – 35. oldal

²¹ Bodor András egyetemi tanár megállapítása; *A kolozsvári Ferencesrend műemlék templomának építéstörténeti vizsgálata, I. rész* – 1. oldal

²² *A kolozsvári Ferencesrend műemlék templomának építéstörténeti vizsgálata, II. rész* – 1. oldal

²³ Köpeczi Béla: *Erdély története I.* – 93-94. oldal

II.2 KORA ROMANIKA

II.2.1 Templom

II.2.1.1 Rövid történeti áttekintés

270-ben a germán törzsek végleg legyőzték a római légiókat, ezért a városi lakosságot végleg kitelepítették a területről. 271-től többek között Napoca városa is üresen maradt, és a népvándorlás korában pusztulás várt rá²⁴. Erről az időszakról még kevés információt tudunk, de az biztos, hogy nem élt a városban római szintű kultúra. Ez azt jelenti, hogy feltehetően megszakadt a kulturális kontinuitás a római Napoca és a későbbi Klusvár között. Sajnos a szakirodalom alapján az is kétséges, hogy az immár keresztény Kolozsvárt mikor alapították.

Történészek és építészettörténészek egy csoportja szerint városias települést az államalapítás korában még nem feltételezhetünk. Ezt az elméletet Herepei János 1927-es, Méri István 1943-as, I. Mitrofan és Ferenczi István 1948-as, illetve V. Vătăşianu 1956-os a város főterén (Unirii tér) végzett régészeti ásatásai támasztják alá.²⁵ Ezek nem mutattak ki X-XI. századi leleteket, illetve a talajrétegek kutatása során olyan terepjelenségeket találtak, melyek legkorábban XII-XIII. századi városalapítást feltételeznek. A hipotézis mellett szól a Kolozsvárt említő első írásos emlék is: „Incze pápa Henrich clusi esperest s egyházi minden javait a maga és szent Péter különös pártfogásába fogadja”²⁶, mely forrás csak 1199-ből származik. Az elmélet a kutatások alapján azt feltételezi, hogy a várost legkorábban csak a XII. század végén alapították, hivatkozva azon tényekre, mely szerint Napoca 271-es pusztulásától a XII-XIII. századig nem mutathatók ki folyamatos régészeti leletek²⁷. Ez a feltevés viszont ellentmond egyéb történelmi tényeknek, és újabb régészeti kutatásoknak.

Egy másik elmélet Szent István vármegye alapításaira (Kolozs vármegye), illetve a városban végzett régészeti ásatások során előkerült honfoglalás kori temetőkre (Dostoievschi utca) (12. kép) alapoz, mely tények arra engednek következtetni, hogy a várost már a honfoglalás korában birtokba vették a

²⁴ Köpeczi Béla: *Erdély története* – 98. oldal

²⁵ Köpeczi Béla: *Erdély története* – 221. oldal

²⁶ *A kolozsvári Ferencesrend műemlék templomának építéstörténeti vizsgálata I. rész – 1. oldal*

²⁷ Köpeczi Béla: *Erdély története* – 221. oldal

honfoglaló magyarok²⁸. A közelmúltban végzett régészeti kutatások során több honfoglalás kori temetkezési helyet is találtak, ami megerősíti ezt az elméletet. A városalapítás időpontját, illetve a történelmi – vallástörténeti kontextusát azért is fontos tisztázni, mert az általunk vizsgált épületegyüttes, mely csak néhány helyen épült rá a római alapokra, legkorábbi részeinek datálásához szükségszerűek ezek az adatok.

További régészeti kutatások hiányában az utóbbi elméletet tekinthetjük mérvadónak. Tehát azt mondhatjuk, hogy Napoca III. századi pusztulása után Kolozsvár X. századvégi születése teremtette meg egy mai napig fent maradó anyagi kultúra lehetőségét.

II.2.1.2 Templomtér

Az Óvári templom Kolozsvár legrégebbi templomának számít, amit nehezen hihetünk, ha ma ránézünk homlokzatára. De a barokk külső mögött korai, egész pontosan román kori falak húzódnak²⁹. Az bizonyos, hogy már a romanikában állt itt keresztény templom, hiszen királyi rendeletek írták elő a templomok alapítását³⁰. Ugyanakkor írásos feljegyzések említik meg, hogy a tatárjárás idején 1240-es években elpusztult ez a templom³¹, ami azt jelenti, hogy a XIII. század elején Kolozsvárnak már rendelkeznie kellett kötemplommal. Ezek a források, sajnos nem adnak leírást erről a templomról, és mivel a felmérés során mi sem találtunk semmiféle tárgyi bizonyítékot, ezért egy régészeti ásatás hiányában csak hipotéziseket állíthatunk fel az első román kori templom kinézetét és jellegét illetően.

Bágyúj Lajos kutatásai során az első román kori templommal is foglalkozott. Feltevése szerint az első óvári templom egy közel négyzetes alaprajzú hajóból és egy nyújtottabb, viszonylag kisméretű, félköríves záródású apszisból állt, melyet félköríves diadalív kapcsolt össze.³² Bágyúj szerint a templom a mai szentély környékén helyezkedhetett el K-NY-i tájolással, s

²⁸ Köpeczi Béla: *Erdély története* – 203-205. oldal; *A kolozsvári Ferencesrend műemlék templomának építéstörténeti vizsgálata I. rész* – 1. oldal; Bodor András egyetemi tanár megállapítása

²⁹ Bágyúj Lajos kézírata – 41. oldal

³⁰ Horáth Mihály: *A kereszténység első százada Magyarországon* – 169. oldal; „Decem villae ecclesiam edificent. Vestimenta vero rex providaet.” *Szent István törvényei* II.34. – *Magyar Törvénytár* I.36.

³¹ *Századok* 1882 – 431-432. oldal

³² Bágyúj Lajos kézírata – 44. oldal

hosszmérete nem haladta meg a 20 métert.³³ Ezáltal hasonlít a környékbeli – sajóudvarhelyi (13-14. kép) és apanagyfalusi (15. kép) – román stílusú templomokra, jóllehet azok később születtek, mint a feltételezett óvári templom.

Felmérésünk során arra a következtetésre jutottunk, hogy Bágyúj elméletében arra alapoz, hogy a templom déli oldala felől megközelíthető, szentély alatti kriptában, a sírok alatt, a földben merőleges rendszerű falmaradványok találhatóak. Ha ezek a falak lennének az első román kori templom falai, akkor valóban egy kisméretű – 16-18 méter hosszú hajó, 2-4 méter hosszú apszis – templomot kapnánk³⁴. Azonban a kriptá felmérése során alaposabban megfigyeltük ezeket a falakat, és Radu Lupescu régész szakvéleménye is megerősítette azon a feltevésünket, miszerint azok római korból származó falak. (16. kép) Erre bizonyíték az is, hogy egyazon merőleges rendszerbe illeszthetőek a kolostorral szemben található római kori ásatás maradványaival (7. ábra, felmérési tervek - helyszínrajz). Ezek alapján nem lehetünk biztosak a templom eredeti méreteiben és pontos elhelyezkedésében, de az bizonyos, hogy már a kora román korban állt itt templom.³⁵

II.2.1.3 Kápolnák

Bágyúj feltételezi, hogy nem voltak kápolnák a templomban, sőt nem is volt többszortatú a templomtér, azaz négyzetes alaprajzi arányával hasonlít a keleti kereszténység centrális jellegű tereire.³⁶ Sajnos ebben sem lehetünk teljesen biztosak egy alaposabb régészeti feltárás hiányában.

II.2.1.4 Kripták

A román kori templomban feltehetőleg nem voltak kripták a kor temetkezési szokásainak megfelelően. A templom északi udvarán nyitott keresztény temető állhatott,³⁷ amit a kolostor melléépítések felzámoltak.

II.2.1.5 Homlokzat

A templom kialakításában nagy valószínűséggel szerzetesek vettek részt. Még azt is feltételezhetjük, hogy a közeli kolozsmonostori (17. kép) bencés

³³ Bágyúj Lajos kézírata – 46. oldal

³⁴ Bágyúj Lajos kézírata – 45. oldal

³⁵ Bágyúj Lajos kézírata – 41. oldal

³⁶ Bágyúj Lajos kézírata – 46-47. oldal

³⁷ Bágyúj Lajos kézírata – 42. oldal

szerzetesek építették I. (Szent) László korában (uralkodott: 1077. április/május – 1095. július 29.)³⁸. A bencések mintakönyveiből tanulmányozva egységes építészetet alakítottak ki egész Európában, mely a XI-XII. század környékén román stílus befolyása alatt állt. Ebből adódóan templomaik és kolostoraik is a román kor stílusjegyeit viselik magukon, így a feltételezhető első óvári templom is: félköríves ablakok, bélétes ajtókeretek, antikizáló ornamentika.

³⁸ Bágyúj Lajos kézírata – 44. oldal; Katolikus lexikon: Bencések címszó

II.3 KÉSŐ ROMANIKA

II.3.1 Templom

II.3.1.1 Rövid történeti áttekintés

Az 1240-es évektől megkezdődött a tatárjárás, melynek számos település mellett Kolozsvár városa is áldozatul esett. (18. kép) A korban gyakoriak voltak a hasonló fosztogató hadjáratok, melyek alkalmával a helyi lakosság általában a templomban lelt menedékre. A templom stratégiai szempontból biztosabb menedéknek számított, hiszen a román korban zömök falakkal és lőrészzerű ablakokkal rendelkezett, ezzel is fokozottabb védelmet nyújtván. Emellett spirituális okokból is biztonságosabb volt, ugyanis ha a fosztogatók is keresztények voltak, akkor a helyieknek nem kellett félni az életüket, mivel a templom oltára az ellenség számára is „axis mundi” volt. Ám az 1241-42-es támadások során a pogány mongol seregekkel kellett szembenézniük a magyar településeknek. A tatár hadnak a templom sem jelentett szent, tiszteletreméltó teret, ezért ezeket is teljesen elpusztította a lakossággal együtt. Egy korabeli forrás szerint Kolozsvár elestekor a tatárok „számlálhatatlan sokaságú magyart” mészároltak le.³⁹ (19. kép) Ez a tény két dologra is utal: Kolozsvár már a kora románkorbán – XI-XII. században – is jelentős királyi város volt jelentős népességgel; Kolozsvár biztosan rendelkezett templommal ebben az időszakban is, ami a város mai templomai közül egyértelműen csak az óvári templom helyén lehetett.⁴⁰

A pusztítások után a régi megyei várakhoz hasonlóan Kolozsvár is elvesztette stratégiai jelentőségét, jóllehet IV. Béla (uralkodott: 1235. szeptember 21. – 1270. május 3.) kísérletet tett a vár helyreállítására.⁴¹ Ugyanakkor gazdasági szerepe megmaradt, sőt megnőtt, mivel a király szász – német származású földművelő, bányász és kereskedő telepeseket – hospeseket – költöztetett a városba.⁴² V. István (uralkodott: 1270. május 3. – 1272. augusztus 6.) uralkodása

³⁹ Köpeczi Béla: *Erdély története* – 310. oldal

⁴⁰ Asztalos Lajos: *Kolozsvár épített kincsei* – 55. oldal

⁴¹ Köpeczi Béla: *Erdély története* – 317. oldal

⁴² „Diocensis hostili persecutione tartarorum ad tantam inhabitantium devenit raritatem quod usque ad sua tempora nulli vel pauci in Alba et in aliis curtiibus

első évében az újjáépülő Kolozsvárt városi kiváltságokkal ruházta fel, majd Károly Róbert idején (uralkodott: 1301/1309. június 15./1310. augusztus 27. – 1342. július 16.) 1316-ban szabad királyi városi címet kap.⁴³ ⁴⁴ Ezek a tények mind azt hivatnak alátámasztani, hogy a város a tatár pusztítás után teljesen újjáépült és virágzásnak indult, ami természetesen építészetében is megmutatkozott: újra felépült az óvári templom, majd elkezdték építeni a Szent Mihály templomot is.

II.3.1.2 Templomtér

P. Benedek Fidél a kései román kori templomot cisztercita alapításúnak gondolta. Elmélete alapján azok a szentély alatti kriptában talált falmaradványok, melyekről már volt szó Bágyúj Lajos elmélete kapcsán (16. kép), ennek a kései román korszaknak lehetnek a maradványai. Merőlegességükből és helyzetükből arra következtetett, hogy a szentély egyenes záródású lehetett, ami a cisztercita rend építészetére volt jellemző.⁴⁵ Kutatásunk során arra a következtetésre jutottunk, hogy ez a kijelentés nem teljesen megalapozott, tudván, hogy az említett falak a római korból származnak. Jóllehet Magyarországon is elterjedt a ciszterci szerzetesrend a XII-XIII században, gondoljunk csak a zirci, pilisi vagy az Erdélyben található kerci apátságra, nem vált meghatározóvá rend működése Magyarországon. (20. kép) Ezen felül a Magyar Katolikus Lexikon felsorolja a magyarországi ciszterci kolostorokat, és ebben a listában nem szerepel kolozsvári rendközösség.⁴⁶

Ugyan semmi nem indokolja a szentély egyenes záródását, de semmi nem is zárja ki, hiszen a későbbiekben többször is átépítették a templomot. A felmérés során sem a templom belsejében, sem külsején, sem a padlástéren nem találtunk késő román kori maradványokat. Egyedül a szentély alatti kriptá bejáratánál – a templom D-i oldalán – figyeltünk meg késő románkori profilozású lábazati részt egy olyan terepszint alatti helyen, ahol nem vakolták be az épületet (21. kép). Ha

Pontificalibus...Golou de Comitatu Culusiensis...habeantur inquilini” – részlet IV. Béla leveléből, 1246. máj. 6.

⁴³ Kiss Gábor: Erdélyi várak, várkastélyok – 248-250. oldal

⁴⁴ „*Etiam hospites conditionis libero de novo conviventes...Stephanus Rex volens olim fundere et congregare praedictam Citiatam Klusvár, multa praerogativa libertatum ibsos decorasset et praeditos facisset*” – részlet Károly Róbert kiváltságleveléből, 1316. aug. 19.

⁴⁵ Lesti Judit: A kolozsvári ferences templom és kolostor története - 3. oldal

⁴⁶ Katolikus lexikon: Ciszterciek címszó

ezen lábazat végigfutását meg lehetne vizsgálni, talán kiderülne, hogy milyen záródású volt az apszis a késő román korban.

Bágyúj szintén cisztercita alapításra gyanakszik kutatásában, ugyanakkor érdekes megemlíteni, hogy elveti azokat az elméleteket, melyek dominikánus alapítást feltételeznek.⁴⁷ A szakirodalom tanulmányozása során arra jutottunk, hogy ezt sem zárhatjuk ki teljes bizonyossággal, hiszen a dominikánusok már 1397-ben kolostort alapítottak Kolozsváron.⁴⁸

A szentélyzáródás kérdésében tehát nem lehetünk biztosak régészeti feltárás hiányában, de a környék építészetét figyelembe véve feltételezhetjük, hogy félköríves záródású lett az újabb román templom is. A mennyezet kérdésében nem találtunk ellentmondást: mind a Bágyúj-féle, mind a Benedek Fidél-féle kutatás ugyanarra a következtetésre jutott, mint mi a felmérés során, miszerint a kora román templomhoz hasonlóan a késő román templom is fafödémrel rendelkezhetett.⁴⁹ Falai feltehetően a ma is látható templom alapjait képzik, erre utal a terepszint alatt megtalált lábazati profil. Alaprajzilag tehát egy kisebb, feltehetően félköríves záródású szentélyrészből és egy hozzá félköríves diadalívvel – mely ma is látható – kapcsolódó hajóból állt. (8. ábra) A diadalív vonalában a hajóhoz kapcsolódhatott egy torony, mely feltevésünket arra a tényre alapozzuk, hogy a mai napig látható egy támfal, melynek falai vastagabbak a templom falaitól. Továbbá ha megfigyeljük a templom déli homlokzatát, akkor látható, hogy a hajót megtámasztó támpillérek szabályos ritmusban vannak kiosztva, azonban a szentély előtti utolsó mező rövidebb, mint a többi, s itt az ablak is keskenyebb. A torony alaprajzát vizsgálva arra lehetünk figyelmesek, hogy ezen falra rászerkesztve egy közel négyzetes tornyot pontosan a szóban forgó rövidebb mező osztásvonalába jön ki a torony nyugati fala, déli fala pedig megegyezik a kápolnáé mai falával. A szerzetes építészetben továbbá jellemzően ezen a helyen volt megtalálható az egyetlen torony (vö.: 8. és 13. ábra)

II.3.1.3 Kápolnák

A felmérésünk során arra a következtetésre jutottunk a falak vizsgálatakor a padlástérben, hogy a templom valószínűleg nem tartalmazott még kápolnákat a

⁴⁷ Bágyúj Lajos kézírata – 54-55. oldal

⁴⁸ Katolikus lexikon: Dominikánusok címszó

⁴⁹ Bágyúj Lajos kézírata – 55. oldal

román korban. Ugyanis azok támasztó hatására nem volt szükség, mivel a fakazettás mennyezetnek nem volt oldalirányú nyomása a falakra. (16. ábra)

II.3.2 Kolostor

A kolostor építése csak a gótikus korban történt, amire a kerengő csúcsívei adják a legszemléletesebb magyarázatot (felmérési tervek – belső udvar északi homlokzata). Feltételezhetjük, hogy sem a tatárjárás előtti kora román, sem az azt követő késő román korszakban nem beszélhetünk kolostorról. Ezt az is bizonyítja, hogy a városi szerzetesrendek megjelenése csak későbbre, a XIII. század végére tehető.⁵⁰

⁵⁰ Török József: *Szerzetes és lovagrendek Magyarországon* – 105. oldal

II.4 KORA GÓTIKA

II.4.1 Templom

II.4.1.1 Rövid történeti áttekintés

Kolozsvár a tatár pusztítások és az azt követő újjáépítés után ismét Erdély egyik legjelentősebb településévé vált. 1405-ben Zsigmond király rendeletet hozott, melyben megengedte, hogy a várost kőfalakkal vegyék körbe. Három város adott példát az erősítések megépítésére: Buda, Szeben és Beszterce. Ezen városokban kiemelt helyet foglaltak el a szerzetesek – a domonkosok és ferencesek – kolostorai. Kolozsváron ebben az időben építették meg a híres Szent Mihály templomot is, mely a város plébániatemploma lett. Az új templom építésének befejezéséig az óvári templomot használták ilyen célból, majd miután elkészült, 1414-ben⁵¹ a domonkosok költöztek az óvári templomba.

A domonkos rendiek a XV. század elején, míg a ferencesek a század végén jelentek meg Erdélyben. A domonkosok XV. század előtti érkezésére azért sem volt lehetőség, mivel a XIV. században a szerzetesi élet elgyengült egész Európában. Ennek oka volt a Nyugati egyházszakadás, és a mindenütt dúló pestis járvány: a kolostorok elnéptelenedtek, és így a már fennálló kolostoraikat sem tudták ellátni, aligha gondolhattak új alapításokra.⁵²

Az első hiteles adat, mely már igazolja, hogy a domonkosok Kolozsváron tevékenykedtek, 1428-ból származik, ugyanis egyházi jogi per zajlott a plébános és a domonkos kolostor között.⁵³ Létezik az úgynevezett Agenda kódex, melynek másolója szerint az óvári kolostorba helyezésük a XIII. század végén történt.

A gótikus templom építésének kezdete tehát azonos a domonkosok érkezésével Kolozsvárra. A domonkosok 1556-ig birtokolták a templomot,⁵⁴ miután a protestánsoké lett 1693-ig, majd a jezsuitáké 1725-ig.⁵⁵ Ebben az időszakban mindvégig megőrizte gótikus jellegét, viszont az 1727-ben bekövetkezett beomlása után⁵⁶ már barokk stílusban építették újjá, így a gótikus életkora három évszázad volt.

⁵¹ 1414 szerepel a Szent Mihály diadalíven, mint a templom elkészítésének dátuma

⁵² Lesti Judit : A kolozsvári ferences templom és kolostor története – 4. oldal

⁵³ Lesti Judit: A kolozsvári ferences templom és kolostor története – 5. oldal

⁵⁴ Lesti Judit: A kolozsvári ferences templom és kolostor története – 4. oldal

⁵⁵ Magyar Sion folyóirat, 1866. év – 565. oldal

⁵⁶ Lesti Judit: A kolozsvári ferences templom és kolostor története – 7. oldal

II.4.1.2 Templomtér

A román kori templom új, gótikus stílusjegyeknek megfelelően történő átépítése egy fél évszázadot ölelt fel. A XV. század elején kezdték el a szerzetesek a munkálatokat, s végül 1455-ben lett kész a megújult épület. A kolostort párhuzamosan építették a templom átépítésével.⁵⁷

P. Benedek Fidel atya szerint nem átépítésről beszélhetünk, hanem ráépítésről,⁵⁸ ugyanis szerinte méreteit tekintve a román kori templom sokkal kisebb lehetett a későbbi gótikus templomhoz képest, így a román templomot csupán a gótikus templom befejezése után bonthatták le. Ez a feltevés jelenleg még nem bizonyított, és szerintünk teljesen alaptalan. Az atya valószínűleg abból indulhatott ki, hogy a szentély alatti kriptában talált falakat a régészek román kori falaknak azonosították be (16. kép), mégpedig a templom szentélyfalának. Ezzel ellentétben, mint már volt róla szó: kiderült, hogy azok a falmaradványok sokkal korábbiak, a római korból származnak. Így feltételezhető, hogy a román kori templom szentélyének a fala megegyezik a mai gótikus szentély falával, (9. ábra) melyet bizonyít a szentély mai napig látható lábazati profilja (21. kép). Egy másik bizonyíték a diadalív, melynek formája majdnem félkör alakú, s így egyértelműen román kori hatás alatt készült. Hiszen ha a gótikus periódusban építették volna a szentély és a hajó falát, akkor az őket összekötő diadalív csúcsíves formát öntött volna. Persze joggal kérdezhető: nem-e lehetséges, hogy egy későbbi barokk átépítés folytán lett körív formájú a diadalív? A padlástérben a gótikus boltozat bordaíndításai a mai napig láthatóak (22. kép). Ezekből kiserkeszthető a szentély eredeti gótikus boltozatának záradéka, mely körülbelül a mai boltozat záradékával megegyező magasságban lehetett. Ez igazolja, hogy a diadalív nem lehetett csúcsíves, mivel annak záróköve magasabban lenne a gótikus boltozat feltételezett záradékmagasságától. Ezen felül a padlástérben semmilyen látható nyom nem utal a szentélyt és a hajót elválasztó diadalív átépítésére.

Az apszis félköríves záródású falát a kor szokásához híven nyolcszögzáródásúra építették át, (9. ábra) melynek déli falába egy csúcsíves mérműves ablakot is beépítettek. Ez ma is látható a szentély feletti padlástérben. A kora gótikus átépítés munkálatait a szentély beboltozásával kezdték. Először kívülről támpilléreket építettek, melyek a román kori lábazatra ráfutnak (21. kép).

⁵⁷ Lesti Judit: *A kolozsvári ferences templom és kolostor története* – 5. oldal

⁵⁸ Lesti Judit: *A kolozsvári ferences templom és kolostor története* – 5. oldal

Ezek a támpillérek voltak hivatottak felvenni az új boltozat oldalnyomását, mivel a román kori famennyezet nem adott vízszintes irányú terhet a falakra (16. ábra). A szentélyben lévő boltozat román kori hatást mutat – fiókos dongaboltozat, melynek fiókjai körívben csatlakoznak a főfalakhoz és a szentély nyolcszögzáródású falához. Ez gótikus bordakiosztásra utal, a félköríves forma viszont a román korra. A bordák szintén háromnegyed körívűek, melyek a főfalakból kiálló gyámkövekről indulnak, hasonlóan a Farkas utcai (23. kép), valamint a dési templom szentélyéhez (24. kép). A dési templom szentélyének boltozata hasonló az óvári temploméhoz: a főfalakhoz félkörívű fiókokkal csatlakozik, viszont a főbordák csúcsívben kapcsolódnak. Ez azt a tényt is erősíti, hogy a szentély már a kora gótikus időben boltozatot kapott, viszont a hajóban maradt a fa kazettás mennyezet.

Maga a templom egyetlen hajóból állt, melyet nem tagolt semmilyen pillérsor. Ez a hajó megegyezik a román kori templom hajójával. (vö. 8. és 9. ábra) Ennek bizonyítását az előbbieken leírtuk. A hajónak fa mennyezete volt, mely szintén a román kori templom hagyatéka. Feltehetőleg a korai gótikus periódusban csupán a díszítő elemeket cserélték ki gótikus elemekre például az ajtókon és az ablakokon. Bizonyára a templom felszereléseit is kicserélték gótikus szellemben. A szentély nyolcszögzáródású volt. A diadalív félkör alakú volt, pontosan, mint a mai (34. kép). A templomhoz tartozott torony, a hajó déli falához kapcsolódva, valamint egy huszártorony lehetett a hajó és a szentély találkozásánál a tetőszerkezeten (14. ábra).

II.4.1.3 Kápolnák

A korai gótikus periódusban nem építettek a templomhoz kapcsolódó oldalkápolnákat. A templom déli oldalán ma is látható kápolnasort csupán a késő gótikus építkezések során emelték, mind spirituális, mind statikai okokból (16. ábra).

II.4.1.4 Kripták

A román korban a temető a templomtól északra helyezkedhetett el.⁵⁹ A kolostor megépítésével azonban a temetőt fel kellett számolják. Ez azt feltételezi, hogy kriptát alakítottak ki a templom területén belül, melynek legvalószínűbb

⁵⁹ Bágyuj Lajos kézírata – 60. oldal

helye a szentély alatt lehetett, a mai barokk kriptá helyén.⁶⁰ Ez a kriptá hasonlíthatott a Farkas utcai templom kriptájához. Egyterű, oszlopokkal tagolt, altemplom jellegű.

II.4.1.5 Homlokzat

Első ránézésre a templom a román korhoz képest csupán nyílásaiban változott meg. A falakat nem tagolják pillérek, egy síkban vannak. A templom két tömegből épül fel, egy alacsonyabb és keskenyebb szentélyből, valamint egy magasabb és szélesebb hajóból. A hajónak valószínűleg kontyolt tetőszerkezete lehetett, hasonlóan a Szent Mihály templomhoz (25. kép), valamint a Prágai Havas Boldogasszony temploméhoz (26. kép). Ebben a periódusban kapott a hajó és a szentély gótikus mérműves ablakokat, valamint kapukat. Három hatalmas ablak készült a templom nyugati homlokzatán (14. ábra), további öt a hajó déli falán, valamint öt a szentély déli falán. A hajó és a szentély északi falán ablakok nem kaptak helyet.

II.4.2 Kolostor

II.4.2.1 Építése, alaprajzi elrendezése

A kolostort feltehetően a domonkosok letelepedésével egy időben kezdték el építeni. Ekkor számolták fel a templomtól északra elhelyezkedő temetőt, és a helyére a rendházat alapozták le. A kolostor épülete több periódusban épült fel.

A templom északi falához egy kerengő csatlakozott, mely egy négyszögletű udvart határolt le. Az udvar 13 méter széles és 26 méter hosszú, 1:2 arányú külső tér volt. (9. ábra) Mára sajnos a barokk átépítés hatására az udvar arányai sérültek, térélménye csökkent. A kerengő egy csúcsíves árkádsor volt, mely az öt körülvéző épületekhez simult. Ezen árkádsor nyílásai mérműves ablakok voltak. A kerengő egy szintes volt, csak a későbbiekben építettek rá több szintet. A kerengőt téglából készített hálóboltozat fedte, melyből egy bordamaradványt a szentély alatti kriptában folyó ásatás során találtunk (27. kép). A borda profilja egyszerű formáról árulkodik: egy négyzet keresztmetszet, melynek két alsó csúcsából kifaragtak egy-egy a négyzet oldalának egyharmadával megegyező sugarú körcikket. A kerengőből nyíltak a kolostor

⁶⁰ Balla Pál: *A kolozsvári ferences templom főjavítási munkálatairól* – 7. oldal

közösségi és kiegészítő funkciójú terei, mint például a konyha, a refektórium, a káptalanterem vagy a sekrestye.

A sekrestye ma is látható keleti zárókövén a Mária rózsza, a nyugatin pedig a hatágú köcsillag őrzi a domonkosok motívumrendszerének elemeit. Ma a Mátyás-terem hálóboltozata könyvtártermet vagy a főbejárat átjáró csarnokát sejteti.⁶¹ Ezt mind Bágyúj Lajos, mind Balla Pál leírta, arra hivatkozva, hogy kívülről egy csúcsíves ajtónak látszik a belülről csúcsíves ablaknak tűnő nyílás.⁶² Bágyúj Lajos szerint a nyílással szemben a várfalban szintén látható volt egy befalazott nyílás, viszont ez ma már nem látszik a várfalon végzett javítási munkákból kifolyólag (28. kép).

A felmérés során arra a megállapításra jutottunk, hogy a kolostor mai utcai fala megegyezik a kora gótikus kerengő nyugati szárnyának külső falával (vö. 9. és 13. ábra). Ha alaposan megvizsgáljuk a kolostorok elrendezéseit, akkor általánosságban elmondhatjuk, hogy a kerengőt három oldalról a kolostor épületei, a negyedik oldalról pedig a templom fala határolja le. A mi esetünkben így a nyugati oldalról hiányozna az épület. Viszont Balla Pál építészmérnök leírásából kiderül, hogy amikor a csatornát akarták bekötni, feltörték a kolostor előtti úttestet, melynek tengelyében találtak egy 1 méter széles, a kolostor falával párhuzamos kőfalat.⁶³ Ebből arra következtettünk, hogy ezen fal a kerengő nyugati oldalát lezáró épület maradványa, illetve annak alapfala. Ha ez igaz, akkor a kolozsvári ferences templom kerengője szabályos elrendezésű volt (9. ábra). Ahhoz, hogy megállapíthassuk az itt elhelyezkedő helyiségek méreteit és kapcsolatait, szükséges lenne elvégezni az úttest felbontását, és ásatást kellene végezni. A kolostor ezen szárnyának elbontási idejéről vagy megsemmisüléséről és annak okáról nem találtunk biztos adatokat. Viszont megállapítható, hogy a mai főhomlokzat akkor épülhetett, amikor a kolostor második emelete, azaz a kései gótikus időszakban (felmérési tervek – nyugati homlokzat, belső udvar nyugati és északi homlokzat).

Az első emelet hasonló elrendezésű volt, mint a földszint. A mai kerengő nyugati falában találhatunk gótikus ablakkeretezéseket, melyek a dormitorium ablakai lehettek (29. kép). A fal, melyben ezen keretek találhatóak, a gótikus

⁶¹ Balla Pál: *A kolozsvári ferences templom főjavítási munkálatairól* – 5. oldal

⁶² Balla Pál: *A kolozsvári ferences templom főjavítási munkálatairól* – 5. oldal

⁶³ Balla Pál: *A kolozsvári ferences templom főjavítási munkálatairól* – 22. oldal

kerengő feletti fal, mely tényből kiderül, hogy a dormitorium a kerengő fölé is benyúlt. A refectarium felett, az első emeleten található a refectarium boltozata, helyiséget itt nem lehetett kialakítani, így ezen a részen az árkád felett semmilyen építmény nem volt (felmérési tervek – A-A metszet). Az épületegyüttes keleti részén, a sekrestye és a szentély közötti helyiségben lehetett felmenni az emeletre. A kerengő felett egy folyosó helyezkedett el, melyről a mai napig gótikus boltozattal rendelkező termek nyíltak (17-19. ábra).

II.4.2.2 Homlokzat

A kolostor homlokzata csupán a keleti, valamint az északi oldalon, és az udvar északi oldalán maradt fent (felmérési tervek – kolostor északi, keleti homlokzata, kerengő északi homlokzata). A többi helyen vagy elé építettek egy-egy épületrészt, vagy lebontották. Viszont elég információ és támpont maradt fenn, hogy az alapján tudjuk rekonstruálni az eredeti állapotot. A korai gótikus periódusban a homlokzat kétszintes volt, csúcsíves ablakokkal, melyek mérművekkel voltak díszítve. Elvi rekonstrukciót végeztünk erre a periódusra is. (9. ábra)

II.5 ÉRETT GÓTIKA

II.5.1 A domonkos templom

II.5.1.1 Templomtér

Kolozsvár gyarapodásnak indult, és egyre több ember adományozott javakat a különböző szerzetesrendeknek. A domonkosokkal sem volt másképp, Hunyadi János alapítványa lehetővé tette 1455-ben,⁶⁴ hogy a templomukat és a kolostorukat mind renoválják, mind átépítsék. Lebontották a hajó fa mennyezetét, és helyébe boltozatot emeltek. Itt belső támpilléreket alkalmaztak, mivel a már álló kolostor kerengője megakadályozta a külső támpillérek építését. (10. ábra) A templom déli oldalán nem volt épület, így ide támpilléreket kellett volna építeniük. Támpillérek alkalmazása helyett kápolnasort építettek az oldalnyomás felvételére (lásd: II. 5.1.2.). Miután elkészültek a kápolnák, a felettük lévő falszakaszt még megtámasztották kívülről támpillérekkel is, majd elkezdődött a hajó beboltozása, mely 1521-re készült el. Ekkor nyerte el a templom végső formáját, melyet közel háromszáz évig meg is őrzött. A késő gótika stílusát viseli magán, egyhajós, mérete azonos a mai állapotéval, csupán a boltozat van más magasságban. A szentély az egész templom hosszának az egyharmada. A templom koronázó párkányzata közel 5 méterrel volt magasabban a mai állapotnál. A padlástérben jól látszik, hogy meddig ért fel a hajó eredeti párkánya. A mai barokk tornyot a templom megmaradt nyugati falára terhelték rá. Szerkezetét tekintve háromrészes, melyet néhányan három hajósnek is gondoltak, viszont ez teljesen kizárható. A déli kápolnasor átjárható volt, nem különálló kápolnákból állt, hanem egy „mellékhajóból”, amiben oltárok voltak elhelyezve. Így a templom kissé aszimmetrikus hatást keltett, de ez ma is így van. Az északi falon soha nem volt nyílás, sem mellékhajó. A hajó boltozata a Farkas utcai, és a dési temploméhoz hasonlíthatott, hiszen ugyanaz az építőműhely építette. Jóllehet mind a Farkas utcai (30. kép), mind a dési templom boltozata (31. kép) beszakadt, így ezek ma nem láthatóak, az utóbbi templomban megtalálhatóak az eredeti bordaíndítások. Ezeket rekonstruálva egy dongára szerkesztett parleri boltozatot kapunk. Ugyan sokan csillagboltozatként rekonstruálták az érett gótikus boltozatot, a felmérés során megállapítottuk, hogy ez a feltételezés kizárható; hasonlóan azokkal az elképzelésekkel, miszerint hálóboltozat lehetett a hajóban és

⁶⁴ Lesti Judit: *A kolozsvári ferences templom és kolostor története* – 5. oldal

a szentélyben egyaránt belső támpillérek nélkül. A belső támpillérek egy az egyben ugyanolyanok, mint a Farkas utcai, valamint a dési református templomban: egy téglatest keresztmetszet, melynek egyik oldalán egy félkör található. (32. kép) A támpillérek fejezet nélküliek, ezzel is jelezve, hogy az érett gótikában faragták ki őket. A sarkokban nem volt támpillér, mivel statikailag nem volt rájuk szükség. Itt egy gyámkőről indult ki egy apró oszlop, melyből aztán indaszerűen ágaztak szét a bordák. A templom boltozatának bordáit megtaláltuk a kolostor déli folyosója alatt található kriptában.

II.5.1.2 Kápolnák

A déli oldalon nem volt épület, így ide támpilléreket kellett volna építeniük a boltozat oldalnyomásának felvételére. Ellenben ennél gyakorlatiasabb módon oldották meg a feladatot: a templom déli oldalára építettek egy kápolnasort. Ezt 1455 után kezdték el építeni, szintén adományokból⁶⁵. A szentélytől nyugat felé haladva a kápolnák a következő sorrendben voltak megtalálhatóak: Szent Antal kápolna, Rózsafüzér kápolna, Szent Sebestyén kápolna, valamint Szent Fábián kápolna.⁶⁶ A kápolnák építtetői saját családjuk részére kriptákat építettek az általuk anyagilag támogatott kápolna alá: a XV. század második felében „Dengeleghi Pongrácz János erdélyi vajda özvegye, Erzsébet asszony, saját költségén emelte a Szent Antal tiszteletére szentelt kápolnát...1491-ben Somkerekí Erdélyi János neje, Justina, valamint Somkerekí Erdélyi Tamás és Márton jobbára saját költségükön emelték a Szent olvasóról elnevezett kápolnát, mely alá Erdélyi János és neje, valamint lányuk temetkezett”⁶⁷.

A kápolnában szintén valamilyen érett gótikára jellemző, bordás boltozat lehetett: feltehetően csillagboltozat, viszont erre sajnos nincs konkrét bizonyítékunk. Az viszont jól észrevehető mind az alaprajz vizsgálatából, mind a templom bejárásából, hogy a kápolnák ebben a periódusban átjárhatóak voltak, szerkezetük úgy viselkedett, mint egy kvázi mellékhajó. Kívülről csúcsíves ablakok díszíthették, melyeknek mára semmi nyoma sem maradt.

⁶⁵ *Lesti Judit: A kolozsvári ferences templom és kolostor története – 5. oldal*

⁶⁶ *Lesti Judit: A kolozsvári ferences templom és kolostor története – 5. oldal*

⁶⁷ *Magyar Sion folyóirat, 1866. év – 562. oldal*

II.5.1.3 Kripták

Az előző periódushoz képest új kriptákat építettek feltehetően a templom hajója alatt. Erről a föld alatti térről jelenleg semmi információnk nincs. Egy későbbi kutatás elengedhetetlen eleme lenne, hogy a templom padlóját a padok alatt megbontsák, és egy feltárást végezzenek. Nem csupán arra derülne fény, hogy valóban van-e altemplom a hajó alatt, hanem arra is, hogy a szentély alatt található római fal merre folytatódik.

II.5.1.4 Homlokzat

Nagy változások történtek a homlokzat megjelenésében a templom fejlődése során. A beboltozás okán támpillérek jelentek meg kívül, melyek a homlokzatnak egyfajta ritmust adtak. (14. ábra) A templom hajójának déli oldalán elhelyezkedő román kori torony ablakait is átépítették csúcsívesekre. Megjelent továbbá egy kvázi mellékhajó, ami gyakorlatilag a kápolnasor volt. Impozáns látványt nyújthatott a hatalmas magasságú templom Kolozsvár régi szűk utcáiban, hatalmas, mérműves, díszes ablakaival.

II.5.2 A protestáns templom

II.5.2.1 Története

A protestánsok a Petrovics féle forradalom alatt 1551 decemberében próbálták először kiűzni rendházukból a szerzeteseket. Végül 1556-ban tudták kiűzni őket, és elfoglalták az épületet.⁶⁸ A heves ellenállást megtorolva lebontották a Szent Antal kápolnát, és a helyére árnyékszéket építettek.⁶⁹ Kezdetben a lutheránusok birtokolták a templomot, majd a reformátusoké lett. A zűrzavaros évek végül az unitáriusoknak kedveztek, így ők kapták meg végül a templomot és a kolostort, ahol berendezték saját főiskolájukat.

Bethlen Farkas elbeszéléséből megtudhatjuk, hogy 1600-ban a templom boltozata ismeretlen okból beomlott. Feltehetőleg földrengés okozhatta, és valószínűleg nem omolhatott be az egész boltozat, mivel újraboltozásról nem esik szó egyetlen forrásban sem, csupán a boltozat helyreállításáról.⁷⁰ 1609-től ismét a reformátusoké lett az épület, melyet helyrehoztak, viszont többé nem tartottak

⁶⁸ *Magyar Sion folyóirat*, 1866. év – 563. oldal

⁶⁹ *Lesti Judit: A kolozsvári ferences templom és kolostor története* – 6. oldal

⁷⁰ *Bágyuj Lajos kézírata* – 84. oldal

benne istentiszteletet, csak profán célokra használták.⁷¹ A kolostor továbbra is az unitáriusok tulajdonában maradt.

II.5.2.2 Átalakítások

A reformátusok templomaikban a puritán belsőt és külsőt kedvelték. Bágyúj Lajos szerint ezen puritanizmusnak esett áldozatául a templom szentélyének északi falán lévő öt gótikus, díszes ablak.⁷² 1612-ben befalazták a kolostort és a templomot összekötő kapukat, hogy elkülönüljenek az unitáriusoktól.⁷³ Ebben az időszakban falazták be, és alakították át a hajó nyugati homlokzatán található nagy csúcsíves nyílásokat is, a középső helyébe egy négykaréjos rózsablatot építettek be. (15. ábra) Valószínűsíthetően egy előcsarnokot is emeltek a templom bejárata elé, hasonlóan a Farkas és a Prágai Havas Boldogasszony templomnál megfigyelhető módon.(33. kép) Ezáltal a templom sötétebb lett, dicsőségéből is sokat veszített.

II.5.3 Kolostor

II.5.3.1 Építés, alaprajzi elrendezés

A hajó beboltozásával párhuzamosan a kolostor is kibővült. Bágyúj Lajos szerint ekkor kapta meg a második emeletet, amit feltehetőleg a lebontott nyugati szárny köveiből építettek meg. A teljes nyugati szárnyat lebontották, csak a kerengő fala maradt meg, valamint az emeleten található dormitorium fala. (10. ábra) A kolostor utcai homlokzatát ezzel körülbelül 6,5-7 méterrel beljebb hozták, a mai látványt kialakítva. A reprezentatív helyiségekben nagy nyílásokat hoztak létre, négyszögű keretezéssel.

II.5.3.2 Homlokzat

A homlokzatban sok változás történt. Az eredeti nyugati homlokzatot lebontották a nyugati szárnyal együtt, és beljebb hozták, a ma is látható helyére. Ekkor cserélték ki a nyílásokat is kései gótikus keretezésűekre.

⁷¹ Lesti Judit: *A kolozsvári ferences templom és kolostor története* – 6. oldal

⁷² Bágyúj Lajos *kézirata* – 86. oldal

⁷³ Lesti Judit: *A kolozsvári ferences templom és kolostor története* – 6. oldal

II.6 ELSŐ BAROKK ÁTÉPÍTÉS

II.6.1 Templom

II.6.1.1 Rövid történeti áttekintés

1603-ban Basta császári hadvezér a kolostort elvette az unitáriusoktól, és a jezsuitáknak adta,⁷⁴ majd 1608-ban Báthori Gábor fejedelem a reformátusoknak adományozta az épületegyüttest. Lipót király rendelete értelmében 1693-ban kapta vissza a katolikus egyház a templomot, és a hozzá tartozó kolostort.⁷⁵ Ekkor a jezsuiták kezére bízták az épületegyüttest. Három évvel később, 1696-ban nagy tűzvész pusztított Kolozsváron,⁷⁶ mely a templomot és a kolostort sem kímélte. A szükséges javításokat elvégezték, hogy a főiskolájukat megnyithassák a tanulni vágyó fiatalok előtt. Az épületegyüttes fenntartásával nem sokat foglalkoztak, mivel ekkor építették fel saját templomukat, mely Kolozsvár és Erdély első barokk temploma lett. 1724-ben elhagyták az óvári templomot, és 1725-ben már a saját templomukat szentelték fel.⁷⁷

Miután a jezsuiták elhagyták a rossz állapotban lévő épületegyüttest, ferenceseket hívtak be Kolozsvárra, és az ő birtokukba került. A ferencesek rég óta tevékenykedtek Kolozsváron, de a reformáció elterjedtével elűzték őket innen, ősi központjukat, a Farkas utcai templomot többé már nem kapták vissza.⁷⁸

1725. június 13-án vehették ismét birtokba hivatalosan az ősi domonkos templomot és kolostort.⁷⁹ Nagyon rossz állapotban volt az épület, utolsó perceit élte. Nem sokkal később, 1727 nyarán hirtelen beomlott az egész mennyezet, használhatatlanná téve a templomot a szakrális funkciók kiszolgálására.⁸⁰ Nem volt más választásuk, el kellett kezdjék az újjáépítést. Ekkor már a barokk stílus volt a közkedvelt új irányzat, mely a ferencesek szelleméhez is jobban kötődött. Az átépítés tervezője ismeretlen, viszont sejthető, hogy egy bécsi szerzetes lehetett.

A barokk stílus Bécsen át érkezett Kolozsvárra. A bécsi udvar papjai jezsuiták voltak, így építészetükben erős spanyol barokk hatás érvényesült,

⁷⁴ Magyar Sion folyóirat, 1866. év – 563. oldal

⁷⁵ Magyar Sion folyóirat, 1866. év – 565. oldal

⁷⁶ Lesti Judit: A kolozsvári ferences templom és kolostor története – 6. oldal

⁷⁷ Magyar Sion folyóirat, 1866. év – 565. oldal

⁷⁸ Bágyúj Lajos kézírata – 86. oldal

⁷⁹ Magyar Sion folyóirat, 1866. év – 565. oldal

⁸⁰ Lesti Judit: A kolozsvári ferences templom és kolostor története – 7. oldal

ahogyan az óvári templomon is. Ugyanakkor erős a hasonlóság a dési ferences templommal, melyet Dimien Gábor ferences házfőnök tervezett, lehetett a tervezője akár ferences is.⁸¹

A ferencrendiek egy kolduló rend, hatalmas földjeik voltak, viszont még így sem volt elég pénzük a templom helyrehozatalára. Támogatókat kellett keresniük, akik segítenek nekik megvalósítani elképzeléseiket. A leghíresebb személy, aki hatalmas adományokat ajánlott fel a rendnek, Gróf Kornis Zsigmond volt.⁸² 1728-ban indult meg az építkezés, és viszonylag hamar, 1730-ban már fel is szentelték a templomot. Először a boltozatot építették meg. Az új boltozat alacsonyabbra került, és formájából fakadóan nagyobb oldalnyomása volt, mint az eredeti gótikus boltozatnak. Ez repedéseket okozott a falakon, melyeket sürgősen ki kellett javítani. A gótikus ablakokat is befalazták, és kisebb, barokk ablakokat nyitottak bennük. A kápolnába nyíló csúcsíves nyílásokat félkörívéssé tették, így végérvényesen eltűnt minden gótikus jegy. A kápolnát is teljesen átépítették, melynek összes költségét az adományozók magukra vállalták, cserébe ide temetkezhetek.

Miután a belső munkálatokkal készen lettek, a templom külsejét is átépítették, ezzel végérvényesen eltűnt minden gótikus elem kívülről és belülről egyaránt (felmérési tervek – templom homlokzatai).

II.6.1.2 Templomtér

A templombelső teljes átalakításon esett át, miután a boltozata beomlott. Az új boltozat jóval alacsonyabbra került az eredeti gótikus boltozatnál, formájából adódóan nagyobb oldalnyomást fejtett ki a falakra, mint elődje,(16. ábra) melyből repedések keletkeztek a szentélyzáró falában, valamint a hajóban is. Ezeket vasalással próbálták megoldani. Falkötő vasakat helyeztek el a falakban, melyeket a tetőszerkezet kötőgerendáira horgonyoztak le. Ez egy ideig jó megoldásnak tűnt, viszont hamar kiderült, ha a boltozat kinyomja a falat, akkor a fal húzza a kötővasat, mely lehúzza a boltozatra ráterhelő kötőgerendát, előidézve még nagyobb nyomóerőt. Ez a megoldás cirka negyven évig működött. Az új boltozat fiókos dongaboltozat volt, mely a barokk stílus egyik elhagyhatatlan eleme. A római Il Gesu templom mintájára építették az ilyen boltozatokat. A gótikus belső oldali támpilléreket elburkolták, hogy esztétikailag egységes képet

⁸¹ Lesti Judit: *A kolozsvári ferences templom és kolostor története* – 7. oldal

⁸² Lesti Judit: *A kolozsvári ferences templom és kolostor története* – 7. oldal

kapjanak. Az eredetileg oszlopfő nélküli templombelső most egy hangsúlyos főpárkányt kapott, mely körbefut az egész belső térben, (34. kép) átfordulva a szentélybe is. Ekkor épült meg a templom nyugati felében a karzat, melyen barokk orgonát helyeztek el. A szentélyben ugyanaz a motívumrendszer lett kialakítva, mint a hajóban. Eredetileg itt nem voltak pillérek, viszont, az egységes kép érdekében apró, statikailag teljesen fölösleges pilléreket építettek (11. ábra). Alapozásuk a szentély alatti kriptában látható: csupán habarcsba dobott kövekből áll, mely utólagos, gyenge minőségű munkára utal, és teljesen eltér a templom szabályos alapfalaitól.

II.6.1.3 Kápolnák

A kápolnákat is átépítették, a köztük lévő átjárókat befalazták, így különálló kápolnákká váltak (11. ábra). Az oltárokat így beforgathatták, hogy kelet felé nézzenek. A kápolnák sorrendje kelet felől haladva a következő: Szent Kereszt kápolna, Szent István kápolna, Nepomuki Szent János és Szent Klára kápolna. A lerombolt Szent Antal kápolna helyén épített árnyékszékét lebontották, és ennek helyére építették a Szent Kereszt kápolnát.⁸³ A kápolnák boltozata függőboltozat, mely szintén az Il Gesu hatása. A kápolnák alatt kripták találhatóak. A Szent kereszt kápolna építésekor a régi tornyot lebontották, köveit felhasználták az új torony építésekor.

II.6.1.4 Kripták

A barokk kor a kripták építés nagy korszaka volt. Köszönhető ez a terjedő járványoknak, valamint az igénynek, hogy szent földben alhassák örök álmukat. Jelenleg öt kriptáról van tudomásunk, de feltehetőleg még továbbiak vannak.

Az első, és legfontosabb kripták a szentély alatt lévő, (felmérési tervek – pince alaprajz) melynek T alaprajzú folyosójából minden irányba nyílnak sírok. Három sorban helyezkednek el a fülkék egymás felett, és egy-egy koporsónyi nagyságúak. Vékony, 14 cm-es tömör téglából falazták a fülkék falait, lapos boltozat választja el őket függőleges értelemben. A mélységük változó, ahol az utólagos pillér alapozása található, ott rövidebbek a sírok. A T folyosó északi falában található fülkék mögött két darab ossarium található. Létezésüket rég óta tudták források alapján, Vörös András egy dolgozatában le is rajzolta a

⁸³ *Lesti Judit: A kolozsvári ferences templom és kolostor története – 7. oldal*

mélységüket, viszont még senki sem mászott be felmérni a méreteket. Mi voltunk az elsők, akik bemerészkedtünk, így a csontok még érintetlenek voltak (35. kép). Maga az ossarium egy négyzetes térből állt, melyet dongaboltozat fedett. Egyes elképzelésekkel ellentétben ide nem lehet a külső térből lejutni. A másik ossarium létezéséről csak fogalmunk van, abban nem jártunk, viszont egy vésett lyukat készítettünk a falba, melybe egy acél botot dugtunk, és nem ütköztünk akadályba. E kamra még feltárássra vár. A kriptának valószínűleg a szentélyből lehetett a lejárata, a mostani lejárati utólagosan vésett nyílás a román kori falon. Ez a kriptá volt a jezsuita atyák saját temetkezési helye, a sírokat római számokkal jelölték.⁸⁴ 1725-ben, mikor felszentelték saját templomukat, halottaikat elszállították a kriptákból. 1729-től kezdve a ferencesek használták saját célokra, és szintén római számokkal jelölték sírjaikat.⁸⁵ E számozás szerint 44-ig jutottak el.

A következő kriptá az úgynevezett Kornis kriptá. Nevét építetőjéről kapta, Gróf Kornis Zsigmondról, aki a kriptá feletti kápolnát is építtette. A Kornis kriptá három kamrából áll (felmérési tervek – pince alaprajz). A kamrák északi és déli falaiban helyezkednek el a fülkék. A kamráknak donga boltozata van, a fülkék itt is három sorban helyezkednek el. Lejárata eredetileg az utcáról nyílt, de később befalazták, és a Szent Kereszt kriptából nyitottak egy lejárót. Néhány sírt már kifosztottak, de még találunk éppen maradt fülkét is.

A Kornis kriptá mellett található a harmadik kriptá, mely a Torockai családe volt,⁸⁶ és a Szent József kápolna alatt helyezkedik el. Ide ma nincs bejárat, a templom 80-as években végzett felújítási munkálatai során találták meg a lejárót és a sírokat, melyek még épek voltak, ezért a bejáratot visszafalazták, és a templom beton padlójának leöntése után végleg lezárták.⁸⁷ Balla Pál leírása szerint szintén 3 sorban helyezkednek el a fülkék az utca tengelyére merőlegesen. E kriptá tanulmányozása a jövő nemzedék számára biztosított.

A negyedik kriptá a mai Lorettói – kápolna alatt helyezkedik el (felmérési tervek – pince alaprajz). Eredetileg a Szent Klára kápolna alatt volt megtalálható, viszont a Lorettói – kápolna építése a Szent Klára kápolna rovására ment végbe. Ezen kriptába a karzat alatt található lépcsőn lehetett lejutni, melyet szintén a templom beton padlójának készítésekor befalaztak. Egy csapóajtót viszont

⁸⁴ *Magyar Sion folyóirat*, 1866. év – 565. oldal

⁸⁵ *Lesti Judit: A kolozsvári ferences templom és kolostor története* – 7. oldal

⁸⁶ *Balla Pál: A kolozsvári ferences templom főjavítási munkálatairól* – 7. oldal

⁸⁷ *Balla Pál: A kolozsvári ferences templom főjavítási munkálatairól* – 7. oldal

nyitottak a Loretói – kápolnába vezető ajtó küszöbébe, mivel ebben a kriptában helyezték el a templom fűtéséül szolgáló kazánházat. A sírok itt is épek, hiszen a külső térből nem volt megközelíthető.

II.6.1.5 Homlokzat

Az előző gótikus stílus uralta homlokzatformáláshoz képest merőben nagy változásokra lehetünk figyelmesek. A barokk formavilágához hozzátartozó konvex és konkáv ívek alkalmazása ezen esetben a meglévő gótikus támpillérek felhasználásával került kivitelezésre (felmérési tervek – templom nyugati homlokzat). A nyugati homlokzaton a támpillérek rézsúsen támasztották meg a hajó sarkait, és ezen támívek a barokk ráfalazta burkolatait, létrehozva a mai dinamikusan ki- és beugró homlokzatot. A nyugati falat visszabontották, mivel az új barokk boltozat alacsonyabbra került, így a hajó falai is alacsonyabbra kerültek. Azonos magasságba hozták őket a szentély párkányzatával. Feltehetőleg a nyugati falat középen csupán háromszög formában bontották vissza, hogy az új barokk tetőszerkezetnek egy oromzárást adhasson. Feltehetőleg hasonlóan lehetett lekontyolva a templom, mint a mellette levő kolostor oromzata. A többi homlokzat tekintetében ilyen mértékű változásra nem lehettünk figyelmesek, csupán a nyílászárókat alakították át barokk stílusúra, az újjáépített kápolnasor homlokzata már eleve barokk ablakokkal épült.

II.6.1.6 Torony

A templom egyetlen tornya, ami a hajó déli oldalán állt, 1627. augusztus 25-én felrobbant.⁸⁸ A toronyban lőport tároltak, melybe villám csapott bele, és ez robbanást idézett elő. A torony széthulló darabjai komoly károkat okoztak a templomban. Még ugyanabban az évben visszaépítették a tornyot, melynek tetejére kakast helyeztek.⁸⁹ Ezt a kakast 1636. február 7-én a szél ismét leverte. A torony alá temették Herczeg Zsigmondot, Rákóczy György fiainak hoptermesterét 1638. február 2-án.⁹⁰ Később, a Kornis Kripta, valamint az új torony építéskor lebontották, köveit felhasználták.

⁸⁸ *Magyar Sion, 1866 év – 564-565. oldal*

⁸⁹ *Magyar Sion, 1866 év – 564-565. oldal*

⁹⁰ *Magyar Sion, 1866 év – 565. oldal*

II.6.2 Kolostor

II.6.2.1 Alaprajzi elrendezés

Az 1697-es nagy tűzvész kiterjedt a kolostorra is.⁹¹ Akkorra kárt okozott benne, hogy jó részét le kellett bontani egészen az alapfalakig, majd újra felépíteni, viszont már „dívó antikizáló modorban”, ahogyan a Magyar Sion szerzője fogalmaz. Sok helyen megerősítésekre is szükség volt, mivel a kerengő pillérei erősen kifelé dőltek a boltozat nyomása alatt (11. ábra). Az összeomlást megakadályozandó, viadukt motívumot, vagyis egy támpillér rendszert építettek a régi kerengő falai elé. A kolostor nyugati részén a kerengő elé nem támíveket építettek, hanem egy új kerengőt, és a régiből „három csinos helyiséget” hoztak létre.⁹² A beomlott, vagy erősen megrongálódott boltozatokat barokk függőboltozatokra, esetleg dongaboltozatokra cserélték. Ez a mai napig meghatározó szerepet játszik a terek hangulatában. A kolostor ismét átjárhatóvá vált az új kerengőnek köszönhetően, illetve a régi falakra egy második emeletet is ráépítettek. Az átépítést leginkább magán viselő rész a kolostor északkeleti sarkán található, a többi épületszárny vonalvezetéséből kilógó, enyhén elforduló épületrész. Valószínűleg ez sérült meg leginkább, falai ma jórészt téglából állnak, ami a barokkra jellemző. Azt viszont tudhatjuk, hogy már a középkor folyamán is állt ezen épületrész, hiszen az alaprajzot vizsgálva észrevehetjük, hogy ugyanolyan szélességben futnak benne a főfalak, mint a káptalanteremnél és a sekrestyénél (11. ábra). Későbbi hozzátoldás esetében alaprajzilag egy négyzetes térbe, és nem a mai kiosztás szerint hozták volna létre a helyiségeket, hanem szimmetrikusan, középen vezetve a főfalat. Egy másik érv az épület nagy múltját illetően az alatta található pincetér. Falai merőlegesek a várfalra (7. ábra), továbbá egy koordinátarendszerben adható meg a kriptákban talált más római kori falakkal. Ez a koordinátarendszer a kolostor és a templom koordinátarendszerével nem azonos. Elmondható tehát, hogy ez a sarok építmény nagy múltra tekint vissza, viszont ez a leginkább átépített része a kolostornak. Ha a tetőszerkezetben vizsgálódunk, akkor arra lehetünk figyelmesek, hogy egy különálló toronyként lehetett kialakítva. Ma is láthatóak a fiókváltó gerendák, melyek most funkció nélkül a padlástér közepén helyezkednek el (felmérési tervek – tetőszerkezet alaprajz).

⁹¹ *Magyar Sion, 1866 év – 565. oldal*

⁹² *Historia Domus*

II.6.2.2 Homlokzat

Kívülről a kolostor homlokzata is átalakult, habár ez manapság már nem érzékelhető, köszönhetően Möller tevékenységeinek, de a nyílások át lettek építve a barokk stílusnak megfelelően (36. kép). Nem is igazán pontos az átépítés szó használata, hiszen ezek egy teljesen más rendszerben, új nyílásokként lettek kialakítva, befalazva az eredeti nyílásokat. Ezen változtatások főként az első és a második emeleti nyílásokra jellemzőek. A belső udvart tekintve szintén új nyílásokról beszélhetünk, valamint egy teljesen új homlokzatról a nyugati oldalon. Ezzel a változtatással a belső udvar 1:2 aránya is megváltozott, keresztmetszete leszűkült, és a ráépítéseknek köszönhetően nyomasztó érzés fogja el az itt tartózkodókat.

II.7 MÁSODIK BAROKK ÁTÉPÍTÉS

II.7.1 Templom

II.7.1.1 Templomtér

1724-ben a ferencesek kezére került a templom és a kolostor, ahol a mai napig tevékenykednek.⁹³ A templomtérben kisebb nagyobb átalakítások történtek. Helyet kapott a lettner, azaz a szentélyrekesztő, mely puha mészkőből volt kifaragva, ajtaja tölgyfából készült, és az egész egy műmárvány festést kapott. A ferencesek érkezésével új oltár épült, felhasználva a régi oltár alapfalait. Az oltár fő eleme a forgatható oltárkép, ami három szobrot jelent. Mindig az éppen aktuális szent szobrát tudják így beforgatni a középpontba. A hajóból nézve igazi mestermű, uralta a szentély lezárását, eltakarva a nyolcszögzáródást. Az előző oltár ezt nem takarta el, ezt onnan tudjuk, hogy a szentély nyolcszögzáródásának déli falában, ahol eredetileg gótikus ablak volt, a barokkban átépítették barokk ablakra, ólomüvegezéssel látták el, viszont az új oltár építésekor ez az ablak az oltár mögé került, elvesztette funkcióját, így befalazták (37. kép).

II.7.1.2 Kápolnák

Egy új kápolna épült a torony építésével egyidejűleg. A Lorettói – kápolna 1732-ben épült Szent Klára kápolna átépítésével jött létre.⁹⁴ A Szent Klára kápolnát Nápolyiné Fenvinczi Klára nővér saját költségén építtette, ez volt a negyedik, záró kápolna.⁹⁵ 1745-ben készült el az új Lorettói ház nevet viselő kápolna, mely hű mása a Lorettóban található Szent Háznak.⁹⁶ A Szent Klára kápolna arányai négyzetesek voltak, így meg kellett toldani egy a homlokzatba nem illő apró félnyereggetős épületrésszel (12. ábra). Ennek az volt az ára, hogy az eredeti gótikus oromfalat át kellett törni.⁹⁷ A kiváltásról egy ékelt tölgyfa gerenda gondoskodott, melyet kockázatos volt kivenni, ezért körbefalazták. Ezzel statikai problémát okozva az utókor számára. A kápolna dongaboltozatot kapott, hasonlóan az eredeti Lorettóban találhatóéhoz, oldalán nagy ablak nyílt, akárcsak

⁹³ *Magyar Sion, 1866 év – 565. oldal*

⁹⁴ *P. Benedek Fidél: A kolozsvári ferencesek kétszáz éve – 4. oldal*

⁹⁵ *P. Benedek Fidél: A kolozsvári ferencesek kétszáz éve – 4. oldal*

⁹⁶ *P. Benedek Fidél: A kolozsvári ferencesek kétszáz éve – 3. oldal*

⁹⁷ *Balla Pál: A kolozsvári ferences templom főjavítási munkálatairól – 11. oldal*

a többi kápolnán. Bágyúj Lajos szerint a kápolna megépítése statikai megfontoláson alapult.⁹⁸ Ezt a feltevést Balla Pál leírása cáfolja, ugyanis a kápolna megépítése nemhogy támasztotta volna a nyugati főfalat, hanem épp ellenkezőleg, a főfal támasztópillérét gyengítette meg.⁹⁹ Elmondható tehát, hogy az a sokak által Bágyújtól átvett mondat, miszerint a kápolnát a torony megtámasztás miatt építették, nem igaz.

II.7.1.3 Kripták

Az ötödik kriptá az úgynevezett új kriptá (felmérési tervek – pince alaprajz). Nevét jelzi, hogy ez a legújabb. A kolostor déli folyosójának padlója alatt található, építése 1762-re tehető. Vizsgálat során megállapítható volt, hogy utólag ásták ki a templom falából, és alakították ki kriptának. A fülkék a kriptá folyosójának északi falában helyezkednek el, szintén három sorban. További sírfülkék helyezkednek el a folyosó keleti falában. A kriptá eredeti lejárata szintén a templomtérből volt, a karzat alatt elhelyezett lépcsőn lehetett lejutni. Ezt szintén befalazták, vagyis inkább úgy fogalmaznánk, hogy beépítették, ugyanis két sírfülkét alakítottak ki benne. Balla Pál szerint további kripták lehetnek a sekrestye alatt, valamint elképzelhető, hogy a refectorium alatt is található kriptá. Kutatásunk során a refectorium alatti pincéből nyíló helyiségből egy csúcsíves nyílás felső zárókövére lettünk figyelmesek, mely nyílás azonban jelenleg a föld szintje alatt található. Szerintünk a befalazott nyílás túloldalán szintén pince, vagy kriptá lehet. E rejtélyes helyiség a káptalanterem és a sekrestye alá vezet.

II.7.1.4 Homlokzat

A homlokzaton a szentély nyolcszögzáródásán található ablak befalazása, a Lorettói – kápolna, valamint az új torony megépítése változtatott. A kápolna nyúlványa sem arányaiban, sem tömegében nem illeszkedik a templomhoz. Egy apró ajtó, és egy dombormű található rajta. A faragvány szövege a következő:

„Domus Laurentana Verbi Incarnati e Virgine Nati Venerationi populi proponitur.”

⁹⁸ Bágyúj Lajos kézírata – 100. oldal

⁹⁹ Balla Pál: A kolozsvári ferences templom főjavítási munkálatairól – 20. oldal

(A Szűztől született megtestesült Igének Lorettoi Háza áll itt a népnek tiszteletadásra.)¹⁰⁰

II.7.1.5 Torony

1740 és 1743 között épült meg a ma is látható torony.¹⁰¹ A tornyot három részre taglalja a gazdagon díszített párkány. Szerkezetét tekintve két köpenyfalból áll, melyek között gyenge habarcsba rakott kövek voltak, köztük nagy hézagokat hagyva.¹⁰² A torony vizsgálatakor arra lehetünk figyelmesek, hogy talán két fázisban épülhetett. A fa létrákon és pallókon járva, megmértük az eredeti földemkiosztások nyílásainak mélységét, és jóval a mai torony sisakja alatt találtunk egy szintet, ahol egykor átlósan futottak ki gerendák, egészen a külső térbe. Ez arra enged következtetni, hogy valaha itt egy korábbi toronysisak lehetett, mely leégett a köztes szintekkel együtt, és ez után magasíthatták meg a tornyot a mai állapotára. A tüzesetről van információnk, viszont az újjáépítésről, valamint a változtatásokról sajnos nincs.

II.7.2 Kolostor

II.7.2.1 Alaprajzi elrendezés

1771-ben, a kolostor déli kerengőjét átépítették.¹⁰³ Ennek szintén statikai okai lehettek. Említettük, hogy az új boltozat gondokat okozott, a falakban repedések jelentek meg, és ezt vonóvasakkal orvosolták. 40 évig bírta is a terheket, aztán ismét mozogni kezdett. A szerzetesek ez időben voltak a legtöbben,¹⁰⁴ így célszerűnek látszott úgy megoldani a problémát, hogy egyúttal új cellákat is létrehozassanak. A templom falának megtámasztására ezért megépítették a kolostor déli kerengőjét, körülépítve az új barokk cellasorral, mely fel tudta venni a boltozat oldalnyomását. Az épületrész felhúzása után a gótikus kerengőt lebontották (12. ábra).

II.7.2.2 Homlokzat

Homlokzat terén csupán az új déli szárny homlokzata mutatott változást, melynek egységes ablakkiosztása lett.

¹⁰⁰ P. Benedek Fidél: *A kolozsvári ferencesek kétszáz éve* – 3. oldal

¹⁰¹ Lesti Judit: *A kolozsvári ferences templom és kolostor története* – 8. oldal

¹⁰² Balla Pál: *A kolozsvári ferences templom főjavítási munkálatairól* – 10. oldal

¹⁰³ Lesti Judit: *A kolozsvári ferences templom és kolostor története* – 7. oldal

¹⁰⁴ Bágyúj Lajos kézirata – 94. oldal

II.8 MÖLLER FÉLE REKONSTRUKCIÓ

II.8.1 Kolostor

II.8.1.1 Rövid történeti áttekintés

1902-ben Gróf Majláth Gusztáv Károly püspök pénzügyi támogatásával Möller István elkezdte a templom és a kolostor rekonstrukciós munkálatait.¹⁰⁵ A templomtérben kevésbé tevékenykedett, a sekrestyébe, valamint a kolostor folyosójára vezető befalazott két ajtó kibontásán kívül, nem történt érdemi változás. A kolostor arculatában viszont drasztikus változásokat idézett elő Möller munkássága.

II.8.1.2 Alaprajzi elrendezés

A barokk kor átépítései sok helyen az eredeti helyiségkiosztást felborította, ez a káptalanterem esetében is így volt (12. ábra). Egy falat húztak fel a helyiség közepébe, mely kettéválasztotta azt. Möller visszabontotta a barokk falat, így ismét az eredeti gótikus tér arányai lettek érzékelhetőek. A földszinten az északnyugati helyiségek födémszerkezetét lecserélte, a barokk boltozatokat visszabontotta, és kő gyámköveken pihenő fa födémet épített be. A kolostorkerengő falának dőlését a barokk boltozat tovább fokozta, így azt visszabontva egyenes, vasbeton födémet helyezett a boltozat helyére (38. kép). A második emeleten, a refectorium feletti középfolyosóról két oldalra cellasorok nyíltak (12. ábra). Ezen helyiségeket elbontotta, boltozatuk helyére vasbeton sík födémet tervezett, a középfolyosós két oldalra nyíló helyiségekből oldalfolyosós, egy oldalra nyíló helyiségsort hozott létre.

II.8.1.3 Homlokzat

A homlokzaton hajtotta végre a leginkább szembeötlő változást. Falkutatást végzett, (36. kép) leverte a vakolatot a falakról, és előkerültek gótikus ablakkeretezések töredékei, melyekből rekonstruálta az ablakok méreteit, formáját, majd megszüntetvén a barokk ablakkiosztást, visszaállította a gótikus ablakok sorát. Ahol a barokk annyira átépítette a falakat, hogy nem maradt semmi jel a gótikus előzményre, ott is gótikus ablakkeretezést alkalmazott.

¹⁰⁵ Lesti Judit: *A kolozsvári ferences templom és kolostor története*, 9. oldal

II.8.1.4 Möller alagútja

A kolostor északi fala mentén, a pinceszinten egy szellőző alagutat alakított ki, (felmérési tervek – pince alaprajz) mely egy ember széles, és egy ember magas. Az alagút vasbetonból készült, körülbelül két méterenként vasbeton bordák támasztják meg a föld nyomásától így védve meg a szerkezetet. Működésének lényege, hogy a földből kapilláris úton felszívott nedvesség még a pinceszinten kipárolog az alagútba, mely így nem szívódik tovább fel a falban, és a földszinten a falak szárazak lesznek. Az alagútba egy középkori csatornán keresztül tudunk lejutni, (39. kép) mely csatorna egyenesen az udvar közepén lévő kút felé halad. A középkori csatornából egy nyílást alakított ki, melyből egy helyiségbe jutunk, aminek a fala régebbi, mint a refectorium gótikus falazata. A rejtélyes helyiség falazata megegyezik a megmaradt várfal falazatával, ugyanazon kövekből épülnek fel, valamint a habarcs és a kőrakás mintázata is egyező. Valószínűleg mindkettő egy korból származik, egy épületegyüttes része lehetett.

Az úgynevezett új kriptában is található egy csatornamaradvány, mely a templom gótikus falának tövéből indul, és szintén az udvar közepén található kút felé halad. Valószínűleg egy vízelvezető csatorna lehetett, mely a kút vizét táplálta, esetleg egy vízgyűjtő medencébe vezethetett.

II.9 XX. SZÁZADI ÁTÉPÍTÉSEK¹⁰⁶

II.9.1. Rövid történeti áttekintés

A II. világháború után Románia erős szovjet befolyás alá került. 1946-ban a román kommunista párt átvette a hatalmat, és hozzájárított a kommunista diktatúra kiépítésének. Ennek egyik elemeként egyházellenes rendeleteket is végrehajtottak: 1951-ben kormányi határozattal a ferences szerzeteseket a dési zárdába zárták. Az általuk használt kolostort államosították, és a későbbiekben zeneiskolaként használták. A szerzetesek féltve őrzött levéltárát és könyvtárát elszállították, és ma is a Farkas utcai akadémiai levéltárban található feldolgozatlanul. Sajnos ezen források megtekintésére nem adnak ki engedélyt, így valószínűleg ezen iratok, dokumentumok feldolgozása csak akkor válik lehetővé, ha a ferences testvérek visszakapják tulajdonukba. Ezzel ellentétben a kommunista rendszer bukását követően lehetőség nyílt az államosított épületek visszaigénylésére, és közel három évtizedes pereskedés után 2011 szeptemberétől újra a ferencesek tulajdonába került a kolostor és a hozzá kapcsolódó melléképületek. A felmérésünk során tehát még a zeneiskola működött az épületben, és megfigyelhettük, hogy kisebb szakszerűtlen átalakításokat végeztek az épületen az elmúlt közel 60 évben, melyek súlyosan rongálták az épületegyüttes állapotát figyelmen kívül hagyva annak műemlék jellegét.

II.9.2. Bágyúj – féle rekonstrukció

1976 és 1978 között felújításokat végeztek az épületen Bágyúj Lajos vezetésével. Ez a rekonstrukció nem volt szakszerű, így nem is készítettek pontos műszaki terveket, elszámolásokat. A kivitelezés alapját többnyire rögtönzött ötletek adták, így a felújítás nem is készülhetett el kellő színvonalú minőségben. A munkálatokról utólag készült egy román nyelvű műszaki leírás, melyből megtudható, hogy milyen területeket érintettek a munkálatok.

A felújítást a tetőszerkezet javításával kezdték: a kivitelezés nem tett eleget a tetőszerkezetekkel szemben támasztott követelményeknek, így hiányos átfedések, felületes cserepezések, hiányos szarufa-kiosztások, hiányzó szelemenek szakszerűtlen pótlások keletkeztek, melyek a tető beázását, valamint behajlását eredményezték.

¹⁰⁶ Balla Pál: *Műszaki leírás – A kolozsvári ferences templom főjavítási munkálatairól 1976-1978 és 1982-1986 és a Historia Domus alapján*

A hajó dongaboltozatára „malterréteget” tettek a kellő leterhelés érdekében.

A templom főfalaira a padlástérben vasbeton koszorúgerendát tettek statikailag teljesen indokolatlanul. Ennek nyomát ma is megtalálhatjuk a diadalíven.

A templomtoronyra új fémlemezfedést készítettek, melyet Rédel Mihály temesvári bádogosmester készített vörösrézlemezből.

Végül a főhomlokzat lábazatának felújításába, kifaragásába kezdtek bele, amit 8 méter hosszúságban tudtak csak elvégezni.

II.9.3 Balla – féle rekonstrukció

A templom és a kolostor 1976-1978-as, kevésbé szakszerű felújítása után, 1982 és 1986 között egy alaposabb felújításra került sor, melyet Balla Pál építésmérnök vezetett. Erre a felújításra nem kaptak anyagi fedezetet sem a román műemlékvédelmi állami alapból, sem a római katolikus püspökségtől, sem pedig külföldi segélyekből. Ez azt jelentett, hogy a hívek áldozatkész adományaiból sikerült szakszerűen restaurálni az épületegyüttest.

A pénz szűkössége mellett, egyéb akadályok is adódtak, melyek közül a legfontosabb a terméskő kérdése volt. Az adott időszakban nem tudtak kellő mennyiségű terméskövet beszerezni, ezért a házsongárdi temető alatti kőfaragó műhely tartalékát illetve a földből kiásott régi kőtömböket használták fel. Ezeket négy vistai kőfaragómester munkálta meg.

A burkolat pótlása mellett a nyílászárókra is kiterjedtek a munkálatok: tölgyfa ablakokat építettek be, melyeket a csíkszeredai termelészövetkezet készített; az üveget a meggyesi üveggyár készítette. Kicserélték az ablakokat a toronyban, a templom főhomlokzatán és a templom déli oldalán.

A falban keletkezett repedéseket a Református Egyháztól kölcsönkapott fúró- és torkretológéppel és a csíkszeredai Út- Híd Igazgatóságtól kölcsönkapott injektológéppel tömítették be. A főbb repedések az oltár mögött valamint a templom északi falának középső támpillérénél voltak.

A főhomlokzat megerősítésére 16-20 mm átmérőjű vonóvas párokat alkalmaztak járom kötésben, melyeket két darab U10-es vasból készített gerendákkal horgonyoztak le.

A tetőszerkezet nagyon rossz állapotban volt: a felújítás előtt edényekben fogták fel az esővizet a padlástérben. Ennek megoldásaként újból átdolgozták a cserepezést, és ahol kellett kiegészítették. Balla szerint teljesen új tetőcserepek alkalmazása nem lett volna kifizetődő, mert az „új” hódfarkú cserepek nem túl időtállóak. A templom északi oldalán hiányoztak a derékszelemenek, ami a szarufák behajlását eredményezte, s a felújítás során új szelemeneket építettek be. A szentélyzáródás feletti tetőszerkezetet teljesen kicserélték.

A toronyból a padlástérbe vezető nyílást egy vasajtóval látták el, és ezen a részen az ajtó két oldalán a falba horgonyzó gerendákat építettek, melyeket a küszöbnél jobb-bal menetes csavarral megfeszítettek. A toronyban felújították a fa lépcsőket, illetve a toronysisakba való feljutás biztosítására új lépcsőt készítettek. A harangokat működtetését automatizálták, melyek kapcsolója a sekrestyében található.

A templom északi oldala melletti oldalfolyosó régi, kopott kőburkolatát felszedték, és új velencei mozaik burkolatot helyeztek el. Ezen oldalfolyóról, csak az apszisnál lehetett addig a templomba jutni, ezért a hajó részén áttörték a falat, és egy tölgyfaajtót helyeztek el a hívek számára.

Az szentélyrekesztőt – a lettnert – elbontották, és az oldalfolyosó alatti kriptában helyezték el darabjait, amiről a felmérés során manuálét készítettünk.

A karzat előtti térben található padlásrészt fal zárta el, ahova miseruhákat és kegytárgyakat rejtettek 1954-ben. Később, 1977-ben a Bágyúj-féle restaurálás során ezt a falat kibontották, s ezt a részt újra befalazták és ellátták egy vasajtóval.

A Lorettói - kápolna feletti oromfal megerősítésére változó keresztmetszetű vasbeton gerendát helyeztek, melyet az oromfal teljes terhére méreteztek. A kápolna fedélszékét megerősítették és újracserépezték.

Az apszis alatti kriptá lejáratát teljesen kiásták – ekkor találták meg a román korból származó lábazatot –, s körbefalazták, végül vasbeton födémeket tettek rá, melyen egy vasból készült csapóajtót helyeztek el.

A templom homlokzatának festését is elvégezték, melynek színeit Elkán György, Kolozs megyei főépítész tervezte meg.

Végül a vízvezetésre is gondoltak: a torony esőelvezetését egy, a kolostor tetőszerkezetére támaszkodó, független ereszcsonnával oldották meg; szétválasztották a kolostor és a templom szennyvízelvezetését – ekkor találták meg az utcán azt az 1 méter vastag falat, mely a kolostor nyugati szárnyának fala lehetett –; a déli oldalon kicserélték az ereszcsonnákat.

III. RÉSZ: REKONSTRUKCIÓ

III.1 ELVI REKONSTRUKCIÓK

A függelékben megtalálhatóak az épületegyüttes általunk és hallgatótársaink által felmért tervei. Ezen tervek, valamint kutatásaink alapján létrehoztunk egy rekonstruált periodizált alaprajz-sorozatot, mely bemutatja a hely épített örökségének változását a római kortól egészen napjainkig, kiemelve minden korban a bontásokat, valamint az új építéseket. (7-15. ábra) Ezen rekonstrukciós adatok alapján háromdimenziós rekonstrukciós modelleket alkothatunk meg.

III.2 KUTATÁS HASZNOSÍTÁSA

Dolgozatunk egy jó kiindulási alapot nyújt a jövőben a felújítási munkálat előtti tervezés és kutatás támogatásához. Viszont még számos rejtély megoldása várat magára, melyhez azonban néhány szerkezetet bontani kell majd. Reméljük az elkövetkező restaurálási munkálatok során újabb nyomok, bizonyítékok kerülnek majd elő, melyek megerősítik elképzeléseinket, vagy kiegészítik azokat. Szeretnénk a dolgozatunkból egy összefoglalót készíteni, melyet a ferences szerzeteseknek adunk át, így a hívek számára bemutatathatják a templom fejlődésének történetét szemléletes ábrák segítségével, hogy bárki vizuális képet kaphasson a történelem és építészettörténet ezen szeletéből. Egy távoli elképzelésünk értelmében egy kreatív, háromdimenziós filmet készítenénk, mely segítségével bejárhatóvá válik a különböző korokban álló épület.

III.3 ÖSSZEFOGLALÁS

Reméljük, hogy Önnek is épp olyan érdekfeszítő percekert okozott dolgozatunk olvasása, mint amilyeneket mi éltünk át az ősi falak között a kutatásunk és a felmérés során. Mindig kellemes emlékekkel gondolunk vissza a kolozsvári tartózkodásunkra; dolgozatunk összeállítását is nagy kedvvel végeztük. Elmondható tehát, hogy a kolostor és a templom több, mint aminek első ránézésre mutatja magát. A kövek alatt, a vakolat mögött, egy-egy kibúvó ablakmaradvány sejteti az épületegyüttes dicső múltját. Reméljük, hogy dolgozatunk felhívja erre a szakma figyelmét itthon is. Minek eredményeképpen lehetővé válna egy olyan építészeti beavatkozás, mely a műemlékvédelem szabályait betartva, a ferences eszmeiséget figyelembe véve hozna létre a város szempontjából is reprezentatív, minőségi tereket. Ehhez biztosítana méltó alapot a ferences templom és kolostor.

IV RÉSZ: IRODALOMJEGYZÉK

- **Historia Domus**

Ferences szerzetesek

~kézirat~

- **Műszaki leírás a kolozsvári ferences templom főjavítási munkálatairól
1976-78 és 1982-86**

Balla Pál

~kézirat~

1989. május 2.

- **Bágyuj Lajos kézírata**

~kézirat~

1959

- **Magyar Sion – Egyháztörténelmi havi folyóirat**

Knauz Nándor

Esztergom

1866

- **Erdélyi várak, várkastélyok**

Kiss Gábor

Panoráma könyvek

Debrecen

1990

- **Kalauz a régi és az új Kolozsvárhoz**

Gaal György

Korunk kiadó

Kolozsvár

1992

- **Kolozsvári ferencesek kétszáz éve**

P. Benedek Fidél OFM

Szent Bonaventúra Nyomda

Kolozsvár

1945

- **Ferences kolostorok I-II.**

P. Benedek Fidél OFM

Pallas – Akadémia Könyvkiadó

Csíkszereda

2005

- **Szépművészet folyóirat**

III. évfolyam

5. szám

1942. május

- **A kolozsvári Ferencrend műemlék templomának építéstörténeti vizsgálata**

~kézirat~

ismeretlen szerző

ismeretlen év

- **Szerzetes- és lovagrendek Magyarországon**

Török József

Panoráma Kiadó

Budapest

1990

- **Erdély története, I. kötet – A kezdetektől 1606-ig**

főszerk.: Köpeczi Béla

szerk.: Makkai László, Mócsy András, Szász Zoltán

Akadémia Kiadó

Budapest

1988

- **A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára**

szerk.: Óze Sándor, Medgyesy-Schmikli Norbert

PPKE BTK – METEM

Piliscsaba – Budapest

2005

- **Kolozsvár születése – Régészeti adatok a város 10-13. századi történetéhez**

Gáll Erwin

Erdélyi Múzeum-Egyesület

Kolozsvár

2009

- **Keresztény Századok Sorozat: A tizenkettedik század magyar egyháztörténete**

Török József

Mikes Kiadó

Budapest

2003

- **Keresztény Századok Sorozat: A tizenharmadik század magyar egyháztörténete**

Török József

Mikes Kiadó

Budapest

2003

- **Keresztény Századok Sorozat: A tizennegyedik század magyar egyháztörténete**

Török József

Mikes Kiadó

Budapest

2004

- **A kolozsvári ferences templom és kolostor története**

~kézirat~

Lesti Judit

Kolozsvár

2011

V. RÉSZ: FÜGGELÉK

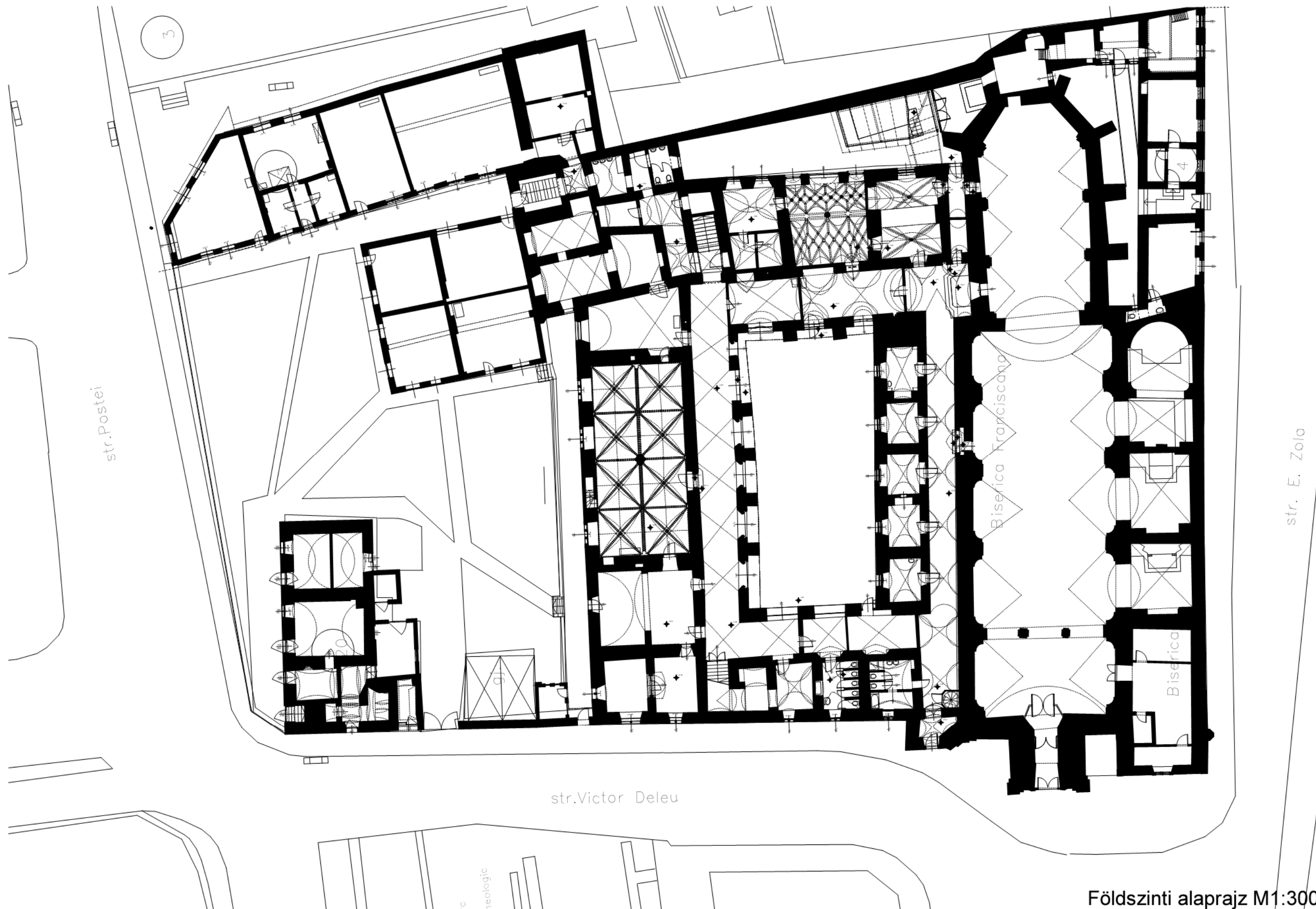
V. I. FELMÉRÉSI TERVEK

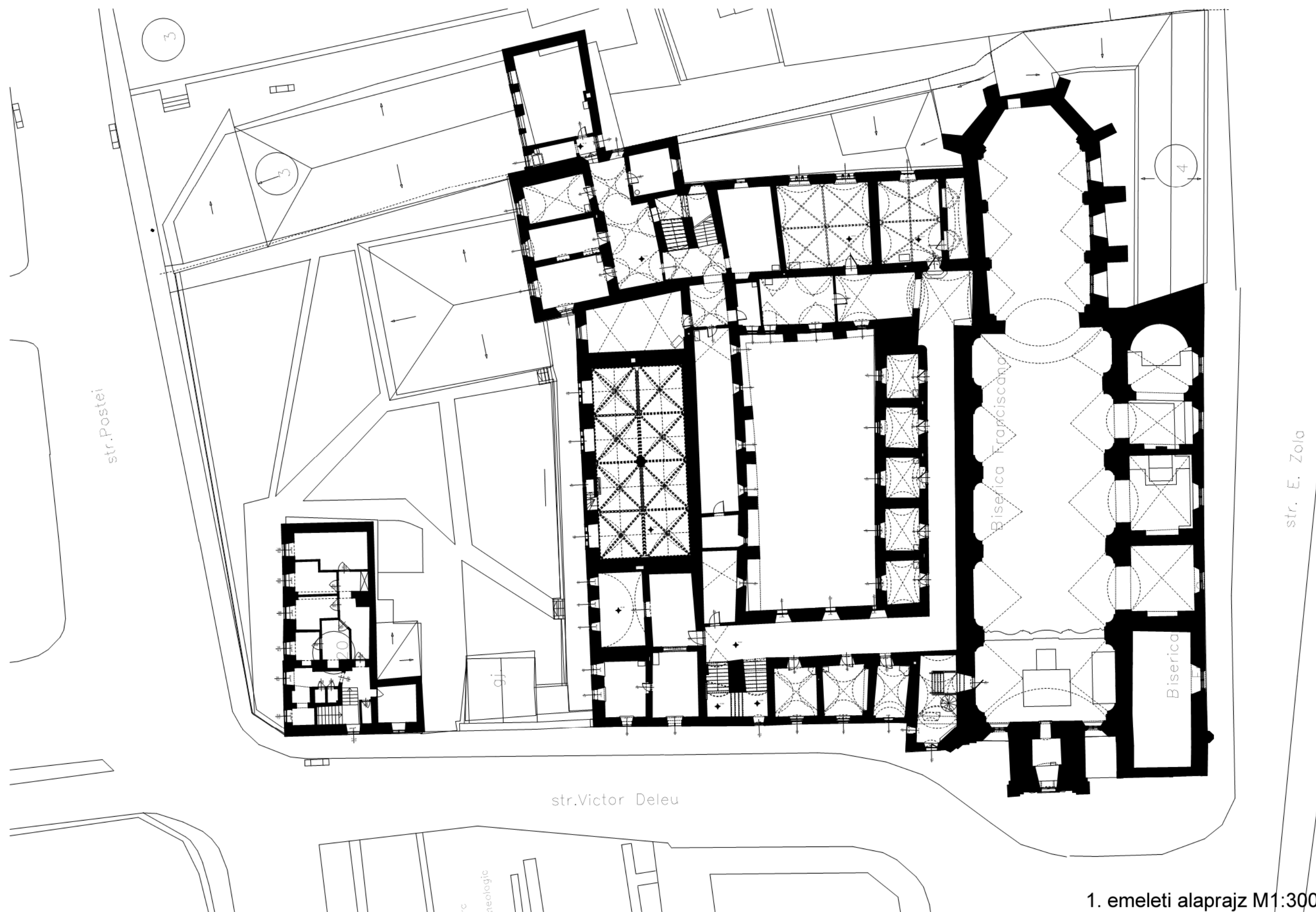
Helyszínrajz M1:300

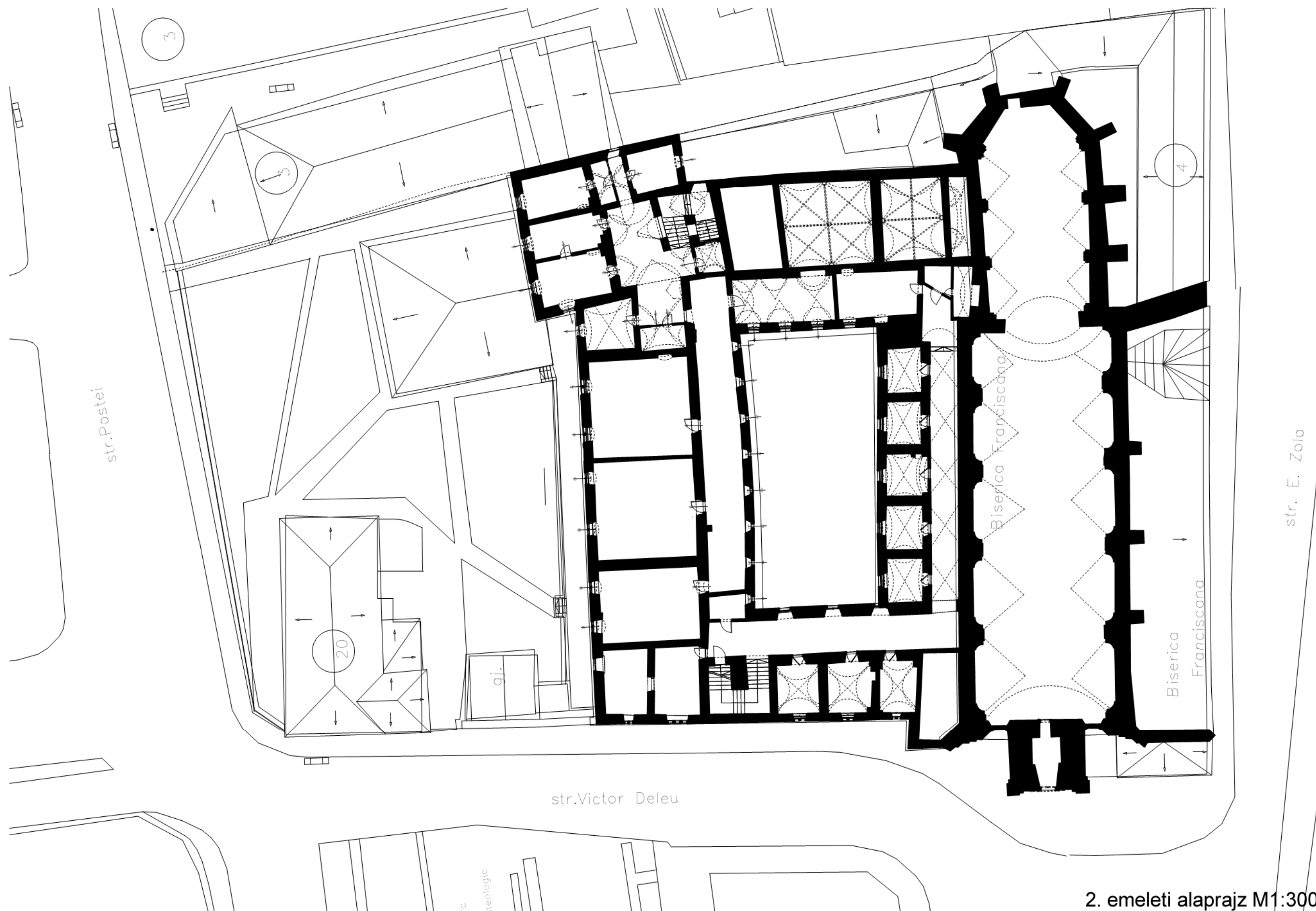
Pince alaprajz M1:300

Földszinti alaprajz M1:300

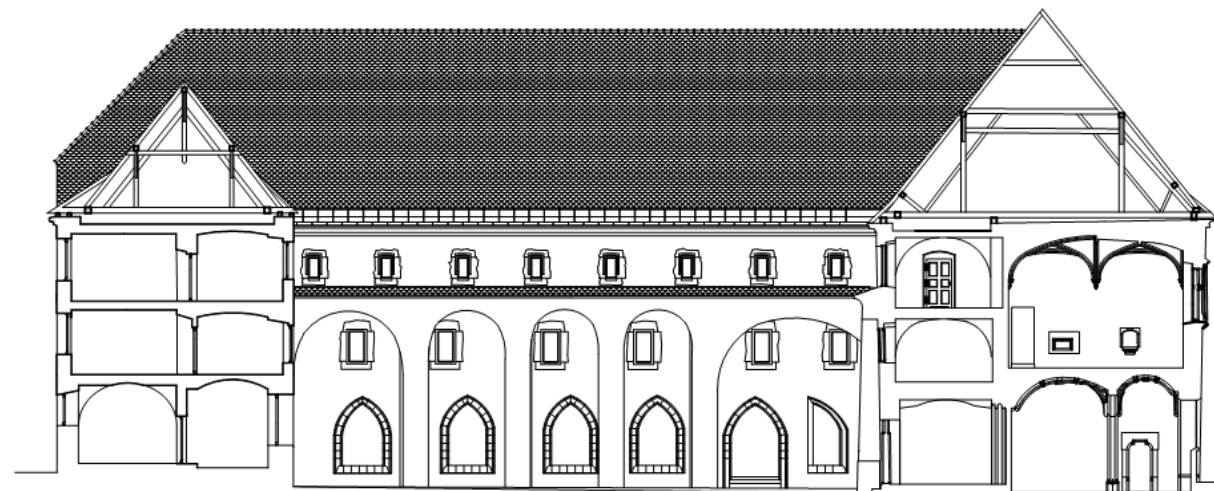
1. emeleti alaprajz M1:300

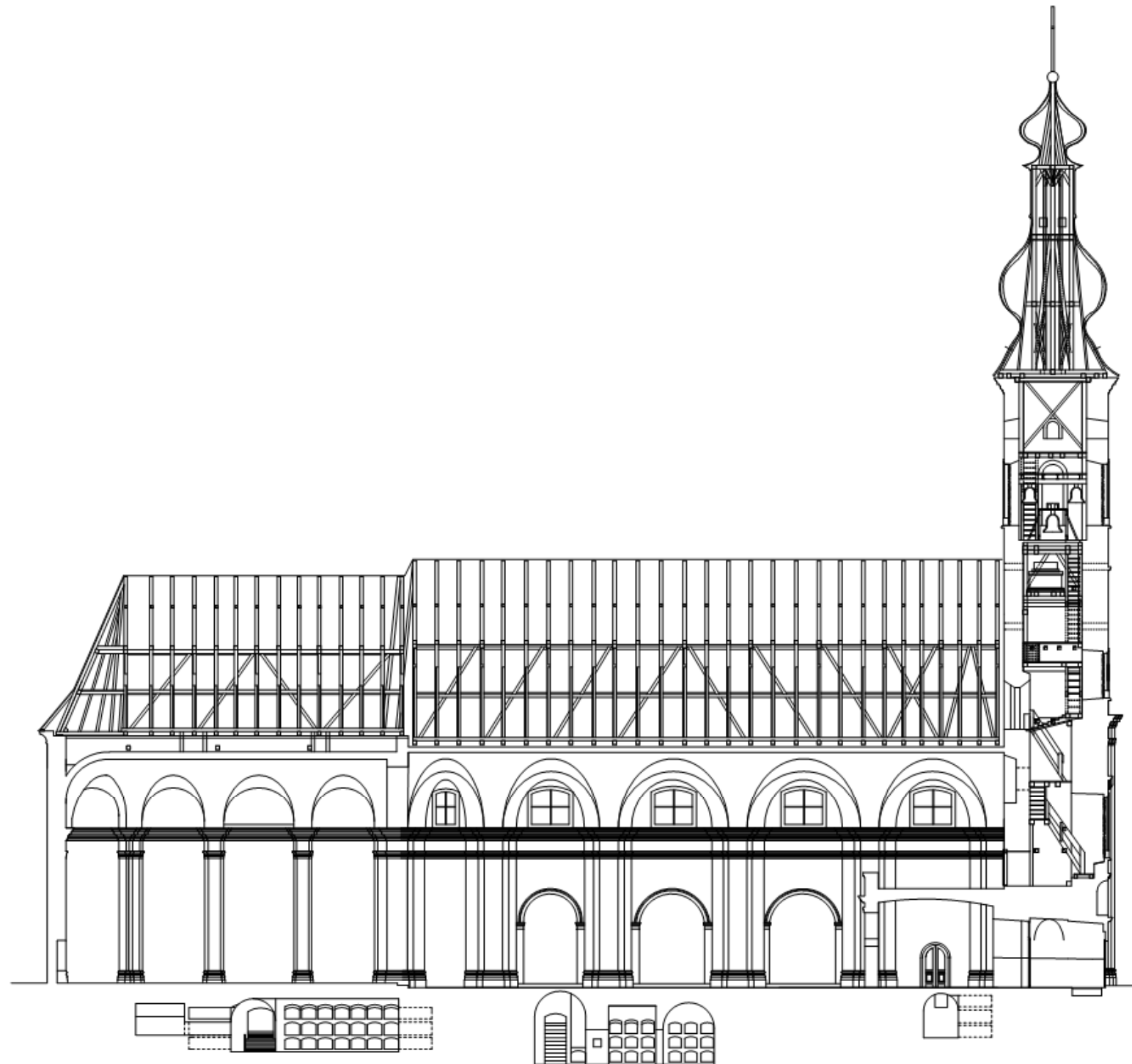
2. emeleti alaprajz M1:300

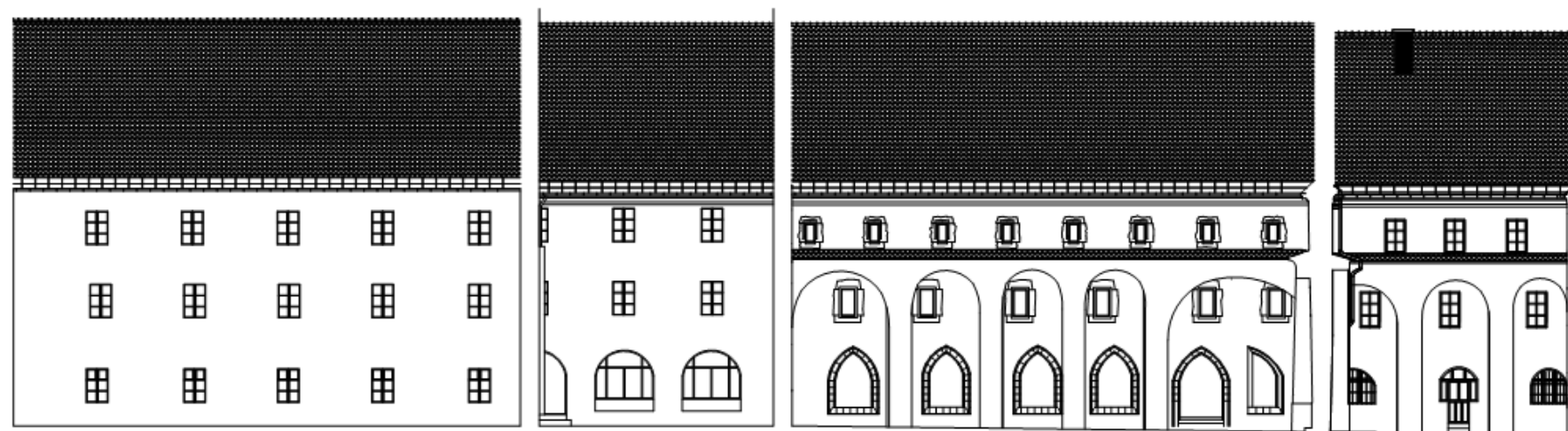
A-A metszet M1:300

B-B metszet M1:300

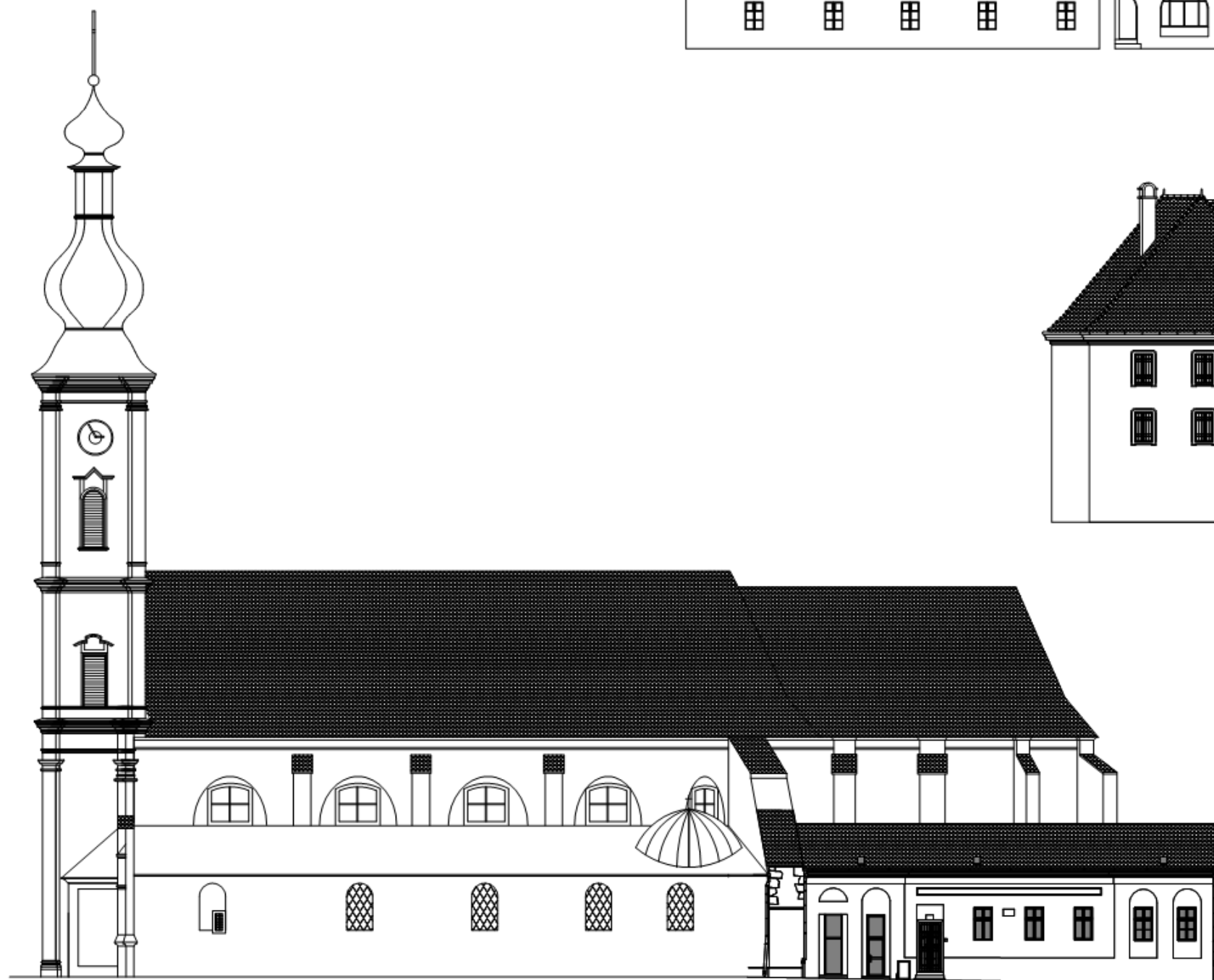
C-C metszet M1:300

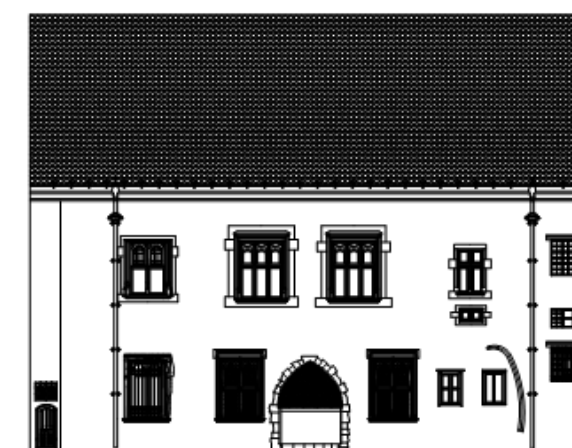
Kerengő homlokzatai M1:300

Északi homlokzat M1:300

Déli homlokzat M1:300

Keleti homlokzat M1:300

V.2. ÁBRAGYÚJTEMÉNY

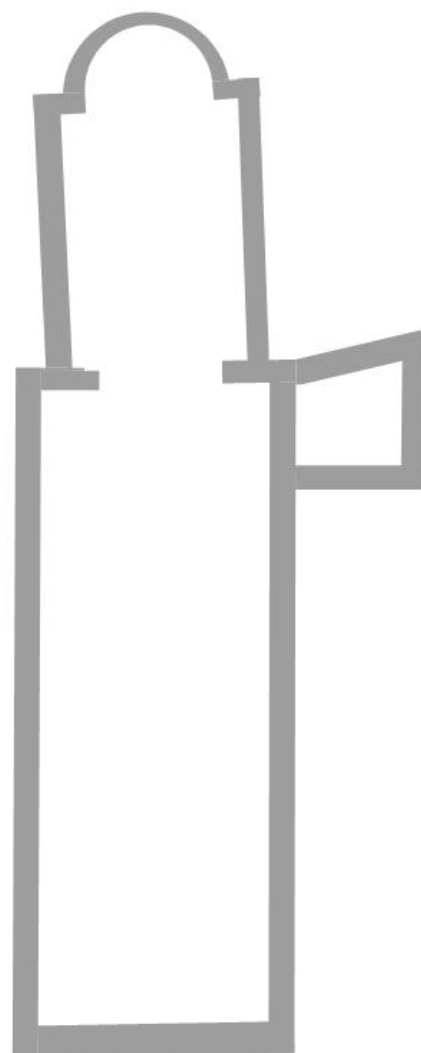
 Feltárt római kori fal vagy falmaradvány

7. ábra

 Feltételezett összeköttetés

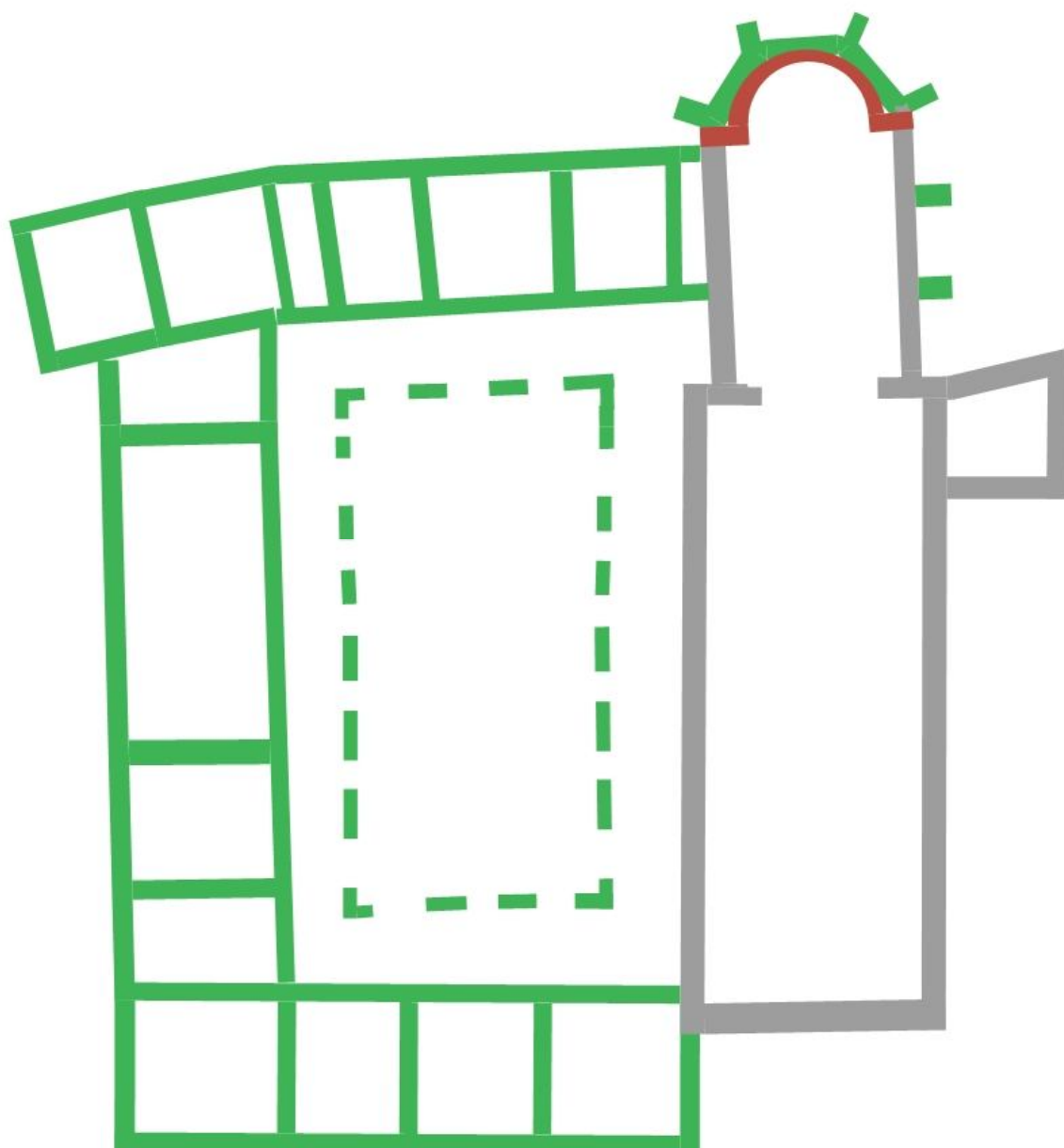

Feltárt római kori falak viszonya a meglévő falakhoz

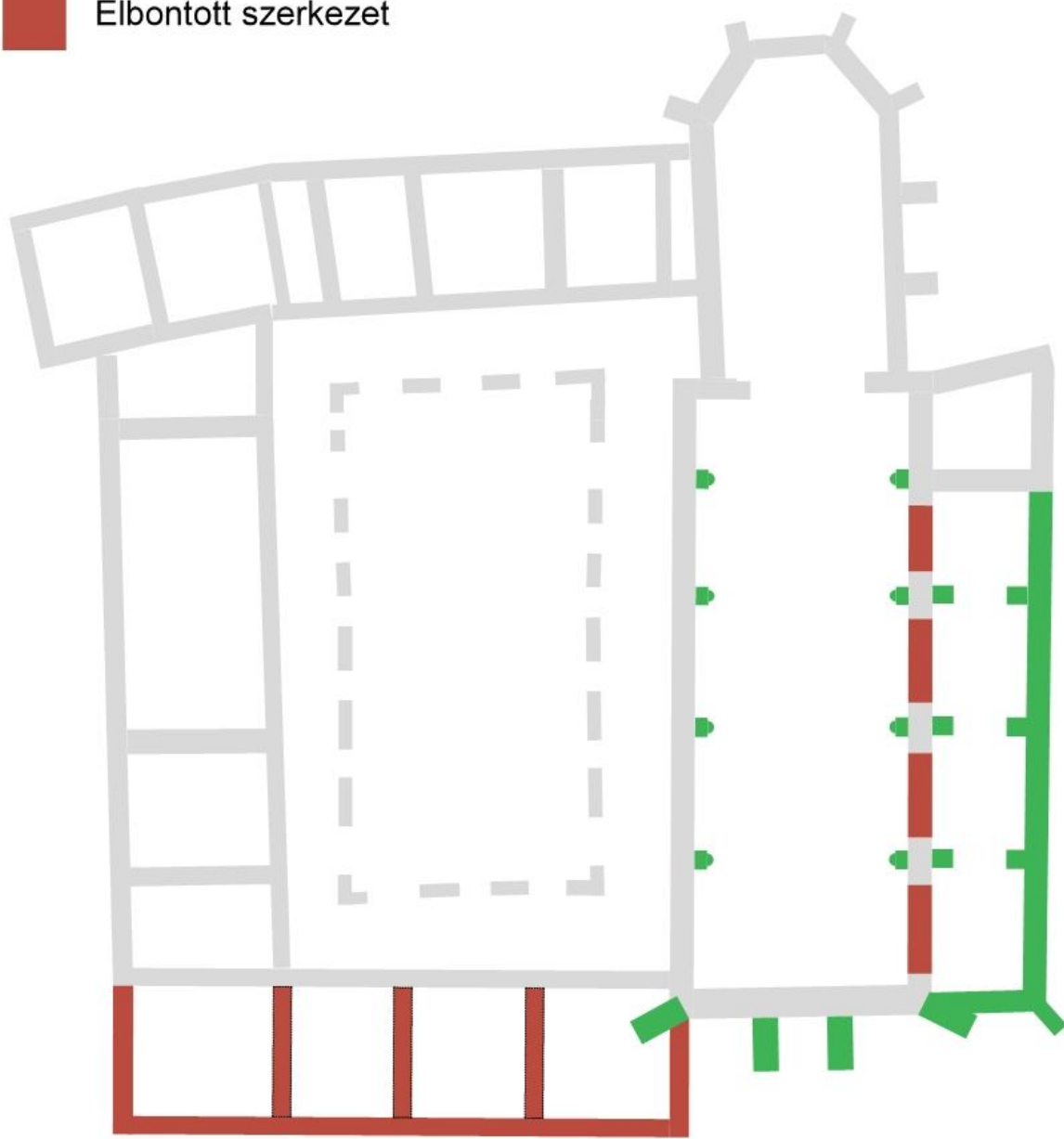
Románkori rekonstruált állapot

- Meglévő szerkezet
- Új szerkezet
- Elbontott szerkezet

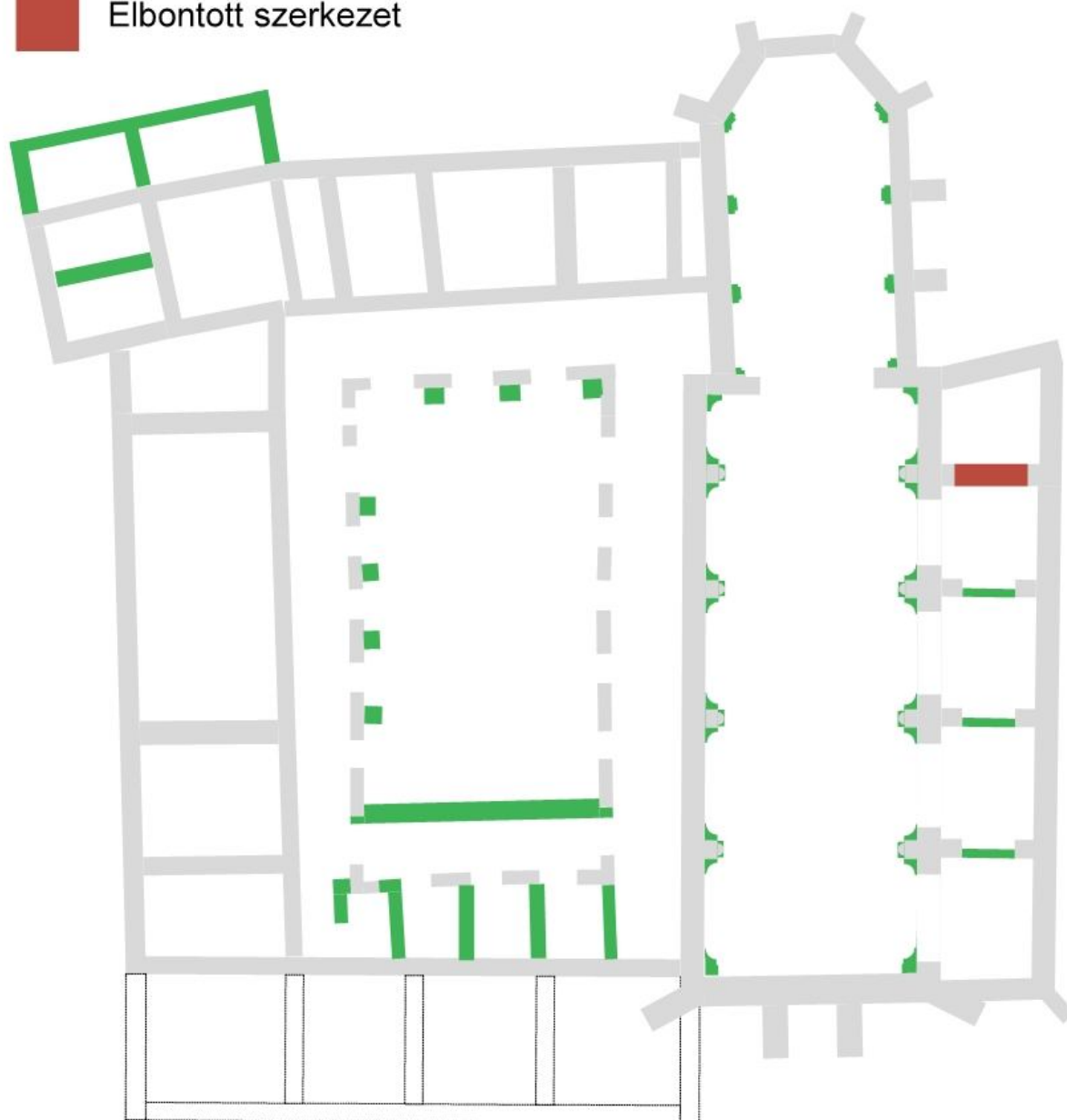
Kora gótikus rekonstruált állapot

- Meglévő szerkezet
- Új szerkezet
- Elbontott szerkezet

Késő gótikus rekonstruált állapot

- Meglévő szerkezet
- Új szerkezet
- Elbontott szerkezet

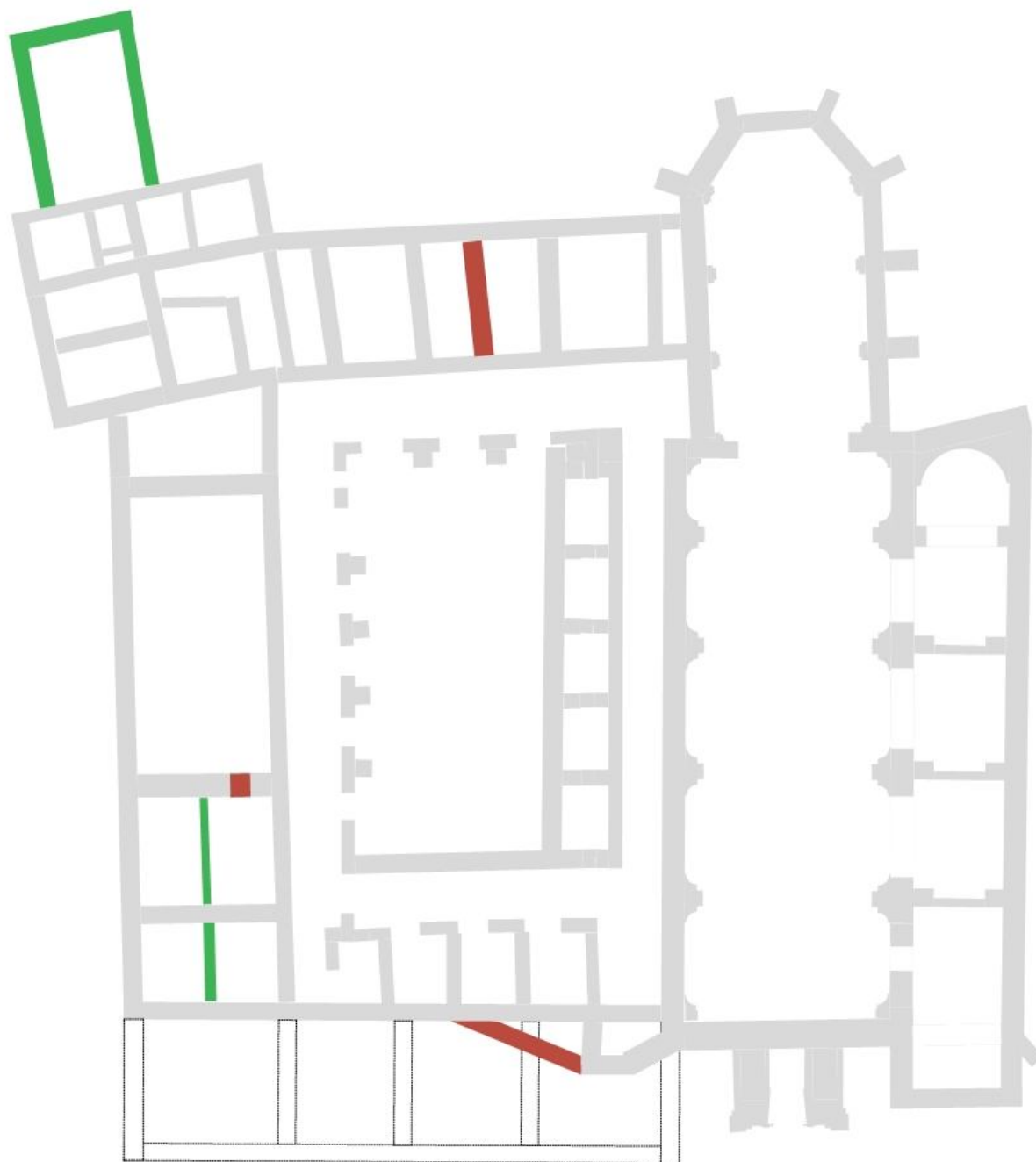
Első barokk átépítés rekonstruált állapota

- Meglévő szerkezet
- Új szerkezet
- Elbontott szerkezet

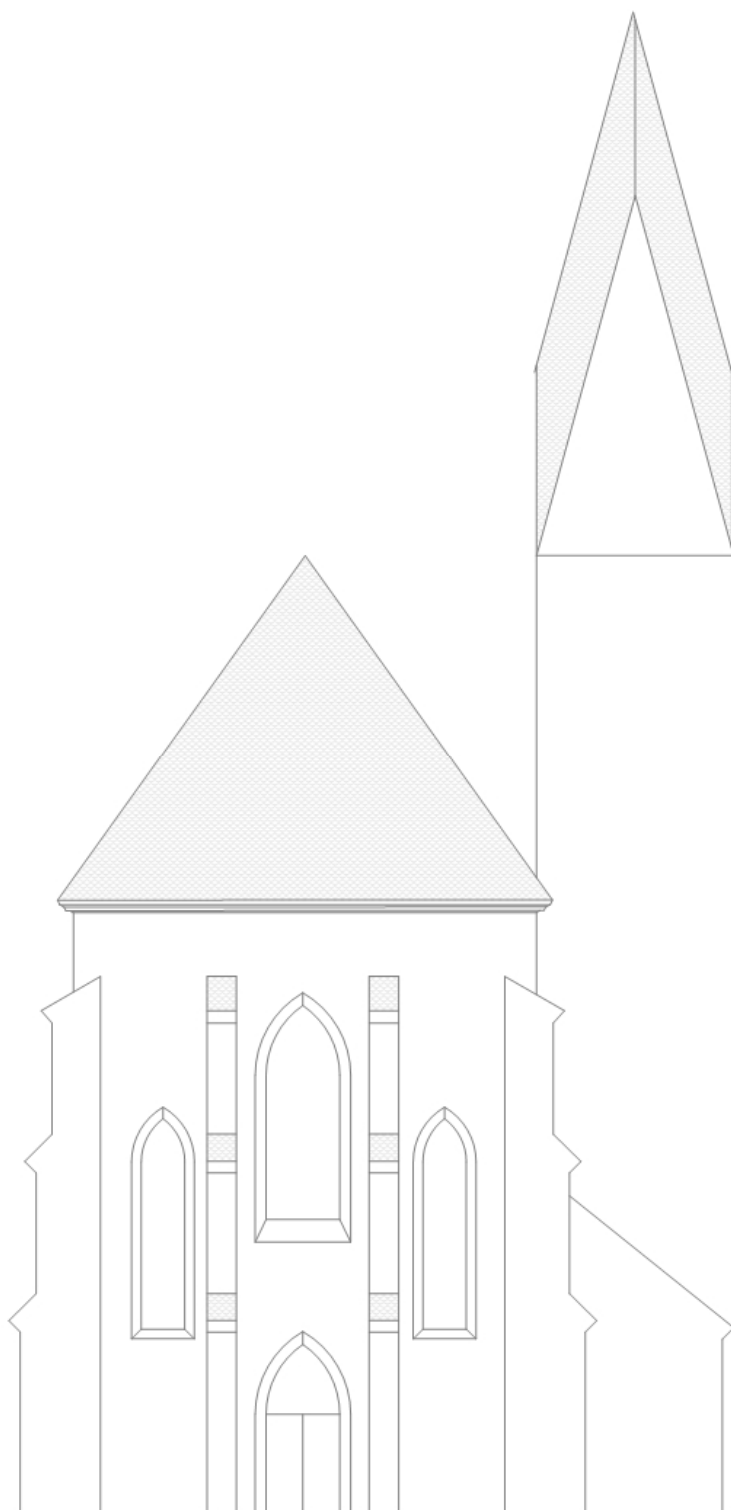

Második barokk átépítés rekonstruált állapota

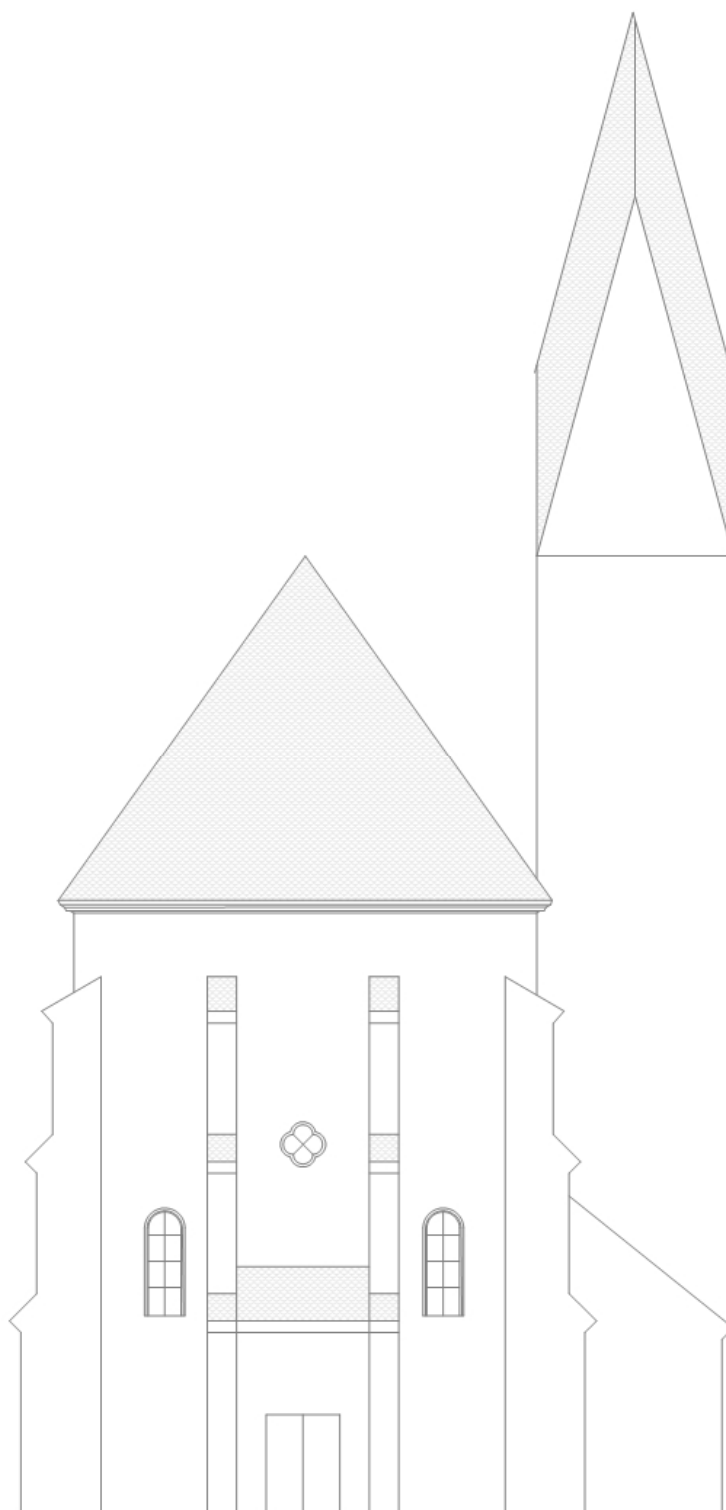
- Meglévő szerkezet
- Új szerkezet
- Elbontott szerkezet

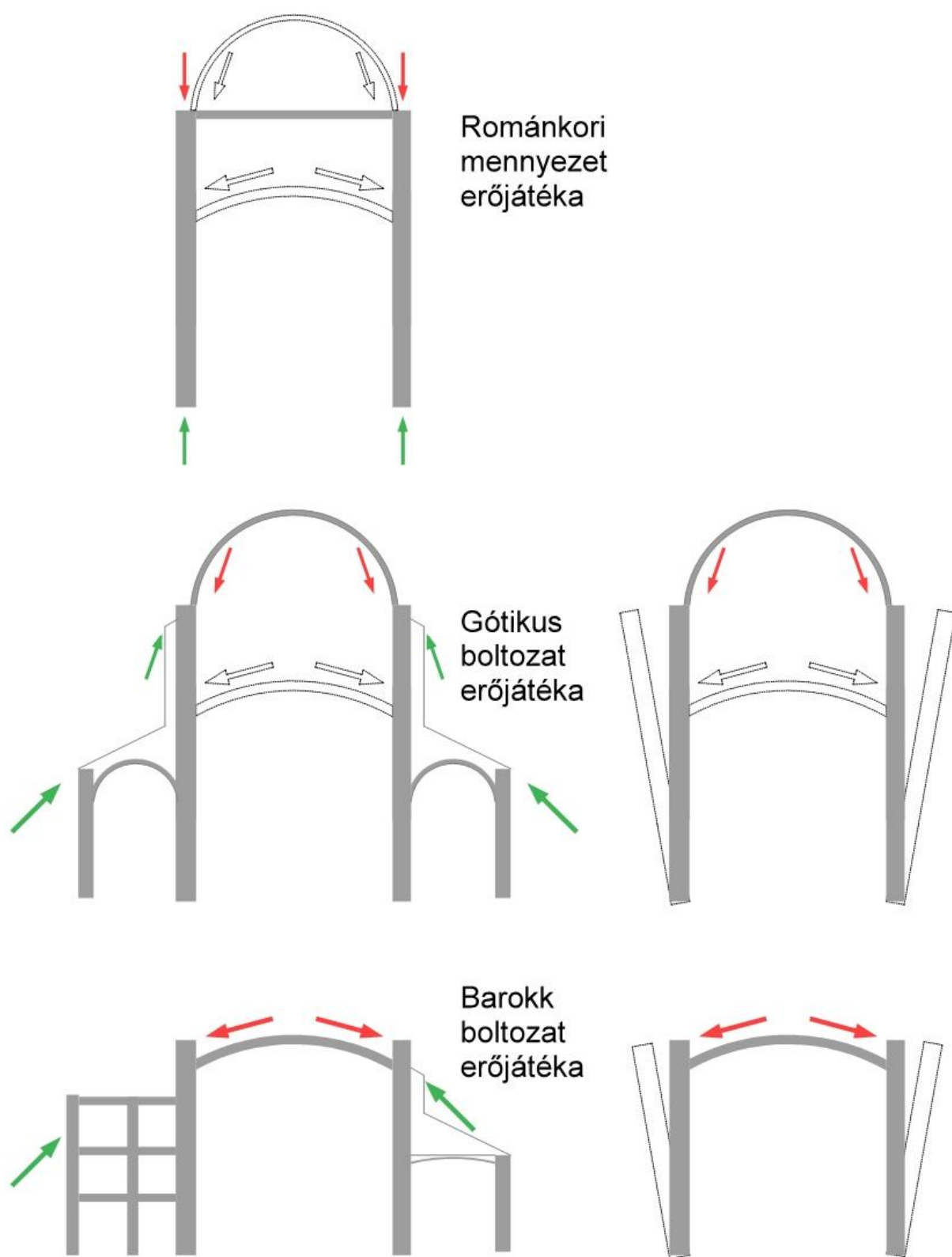
Möller féle átépítés rekonstruált állapota

Templom érett gótikus periódusú rekonstruált homlokzata

Templom rekonstruált homlokzata az evangélikusok idején

Boltozatok erőjátékai

- Barokk boltozat
- Gótikus boltozat
- Möller sík födém szerkezete

17. ábra

Boltozatok vizsgálata - Földszint

- Barokk boltozat
- Gótikus boltozat
- Möller sík födém szerkezete

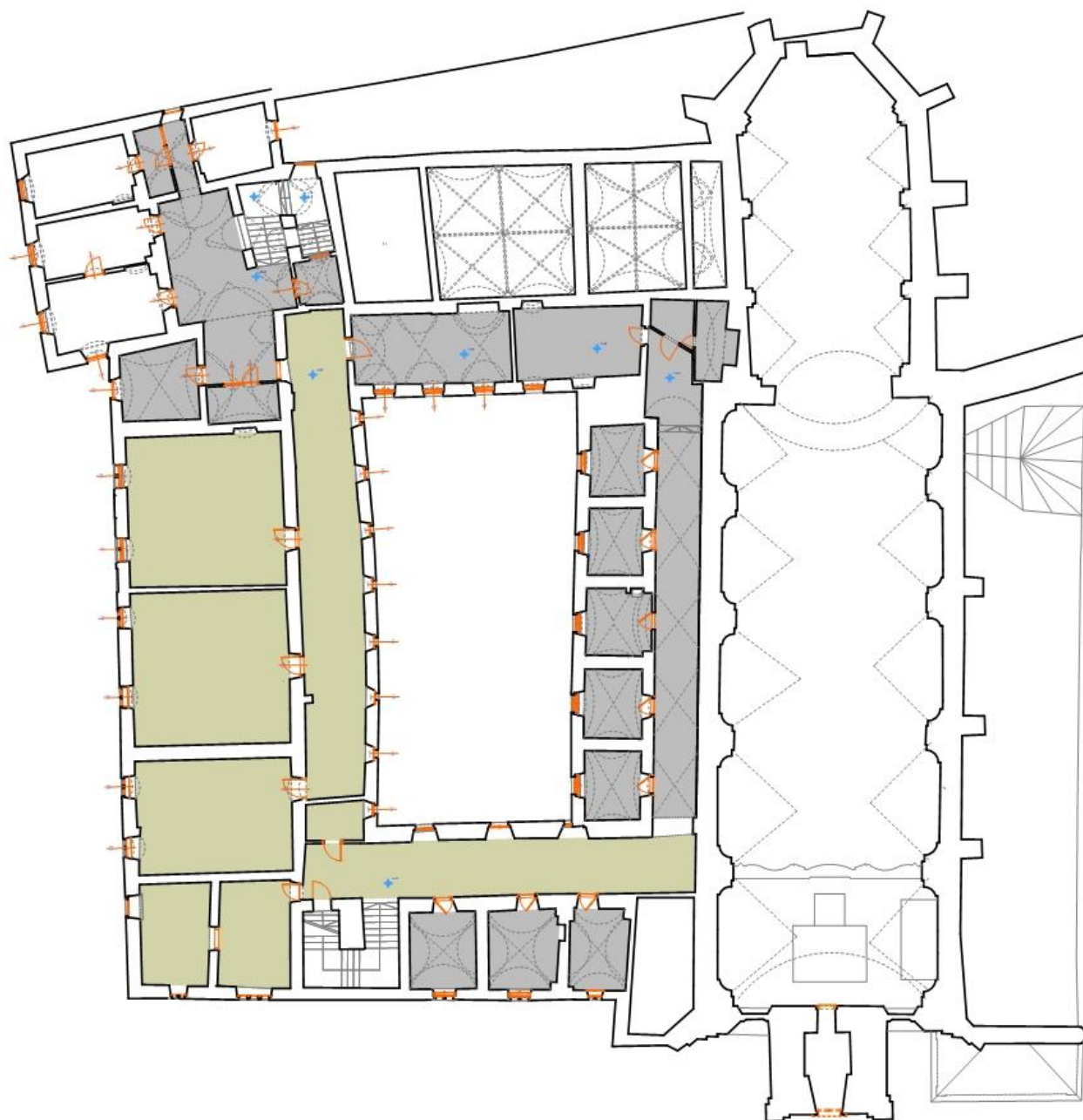
18. ábra

Boltozatok vizsgálata - Első emelet

- Barokk boltozat
- Gótikus boltozat
- Möller sík födém szerkezete

19. ábra

Boltozatok vizsgálata - Második emelet

V.3. KÉPJEGYZÉK

1. kép: A templom és kolostor légi fotója

2. kép: A felmérési munkálatok (2011. július 11-25)

3. kép: Pillérköteg kutatása

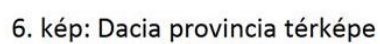
4. kép: Támpillér kutatása

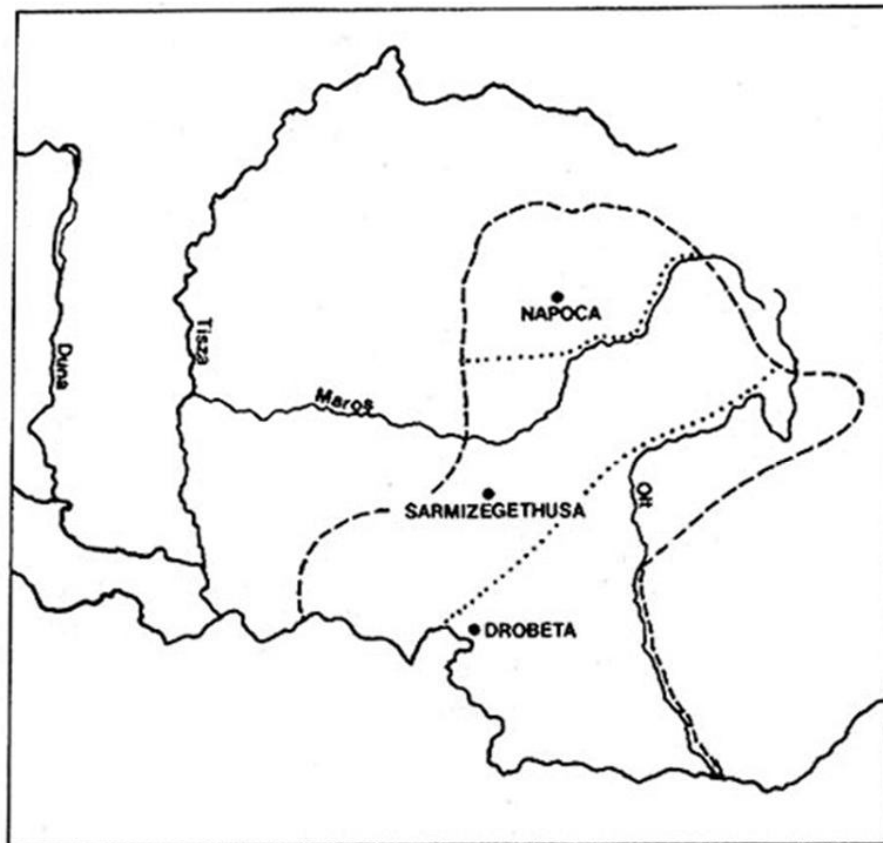

5. kép: Dacia Provincia alapításának emlékét őrző érem

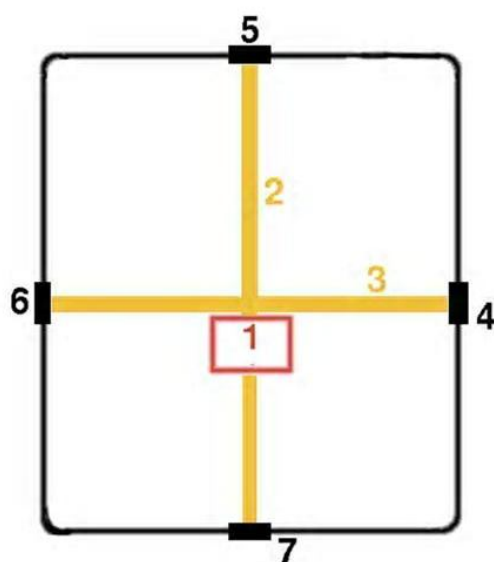

8. kép: Traianus császár arcképe egy Daciában talált érmén

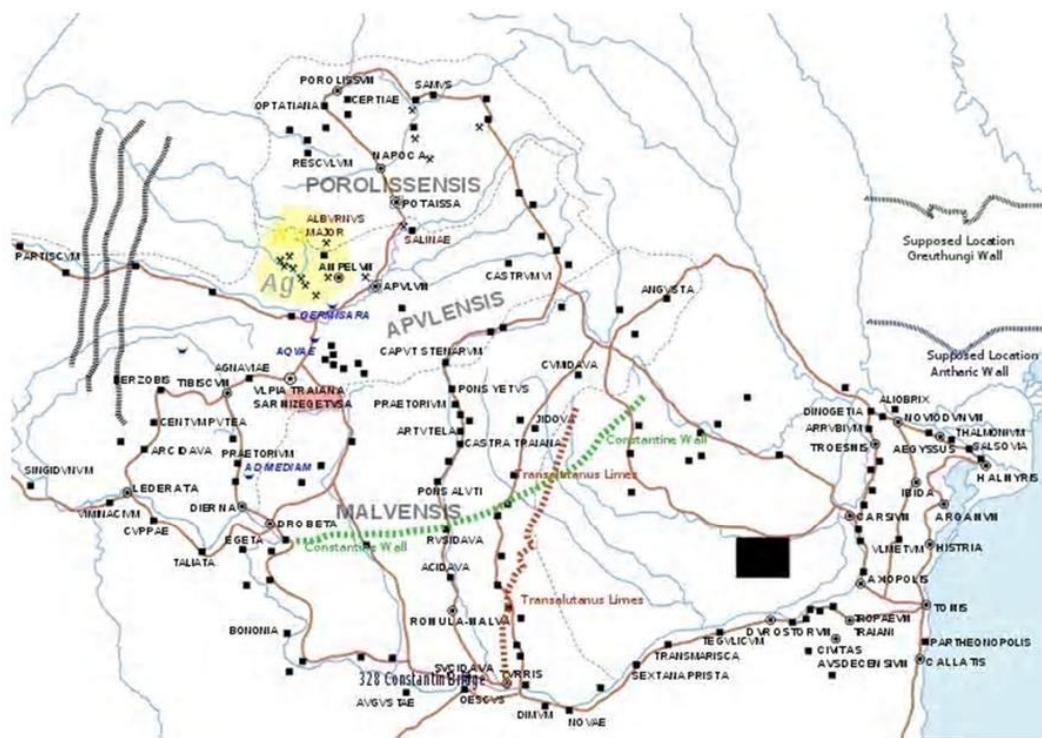

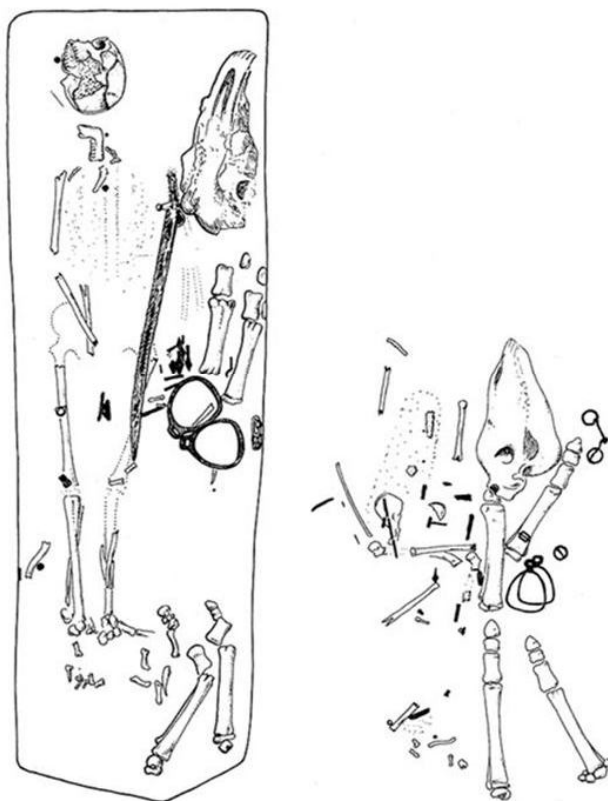
9. kép: Traianus városalapításai Daciában

10. kép: Idealizált castrum alaprajz: (1)Principia, (2)Via Praetoria, (3)Via Principalis, (4)Porta Principalis Dextra, (5)Porta Praetoria (főkapu), (6)Porta Principalis Sinistra, (7)Porta Decumana (hátsó kapu)

11. kép: Limes Transalutanust megjelenítő térkép

12. kép: Honfoglalás kori szabványos lovas sírja – Kolozsvár, Dostoievschii utca

13. kép: A sajóudvarhelyi (református) templom, épült a XII. században

14. kép: A sajóudvarhelyi templom interiőrje

15. kép: Az apanagyfalusi (református) templom részlete, épült a XV. században

16. kép: Római falmaradványok vizsgálata a kriptában

17. kép: A kolozsmonostori bencés apátsági templom

18. kép: Tatárjárás időszaka Magyarországon 1241-1242

19. kép: A tatárjárást ábrázoló fametszet Thuróczy János krónikájában (1488)

20. kép: A kerci cisztercita apátság, épült a XIII. század elején

21. kép: Románkori lábazat maradvány

22. kép: Gótikus bordaindítások a padlástérben

23. kép: A Farkas utcai templom szentélye

24. kép: A dési templom szentélye

25. kép: A Szent Mihály templom távlati képe

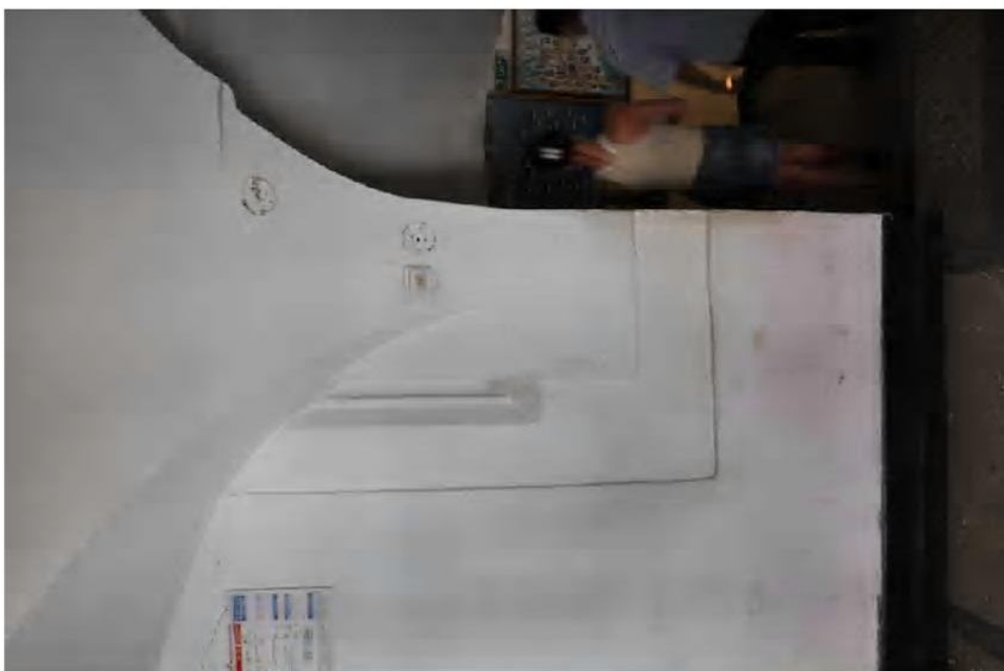
26. kép: A prágai Havas Boldogasszony templom távlati képe

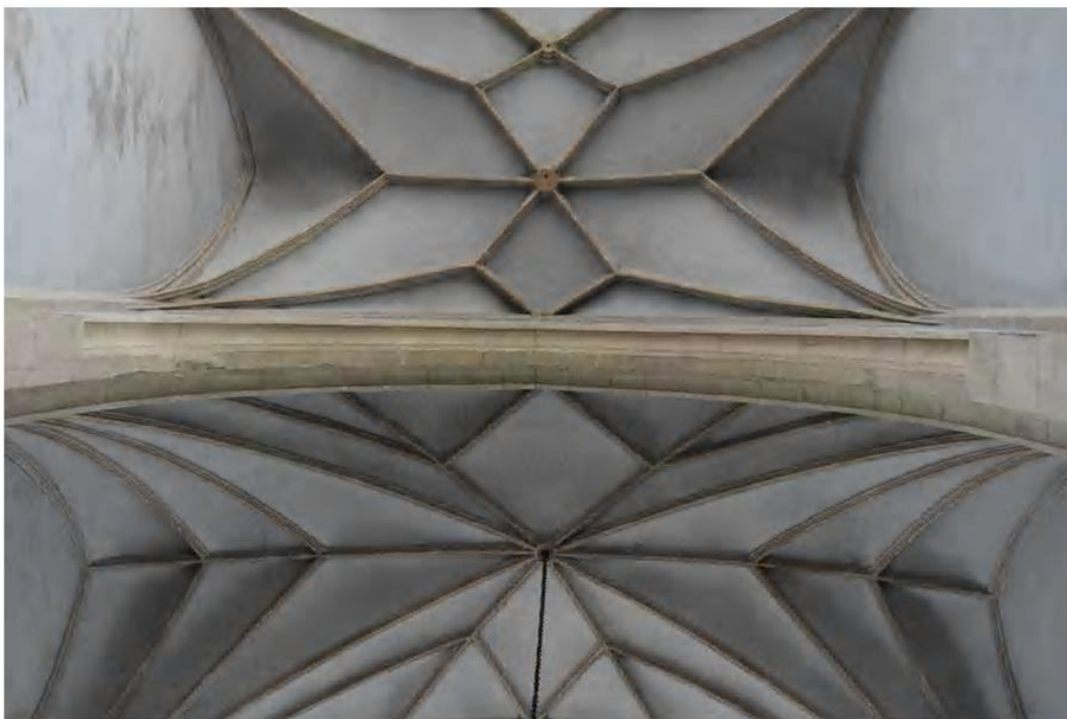
27. kép: A kerengő téglá bordája

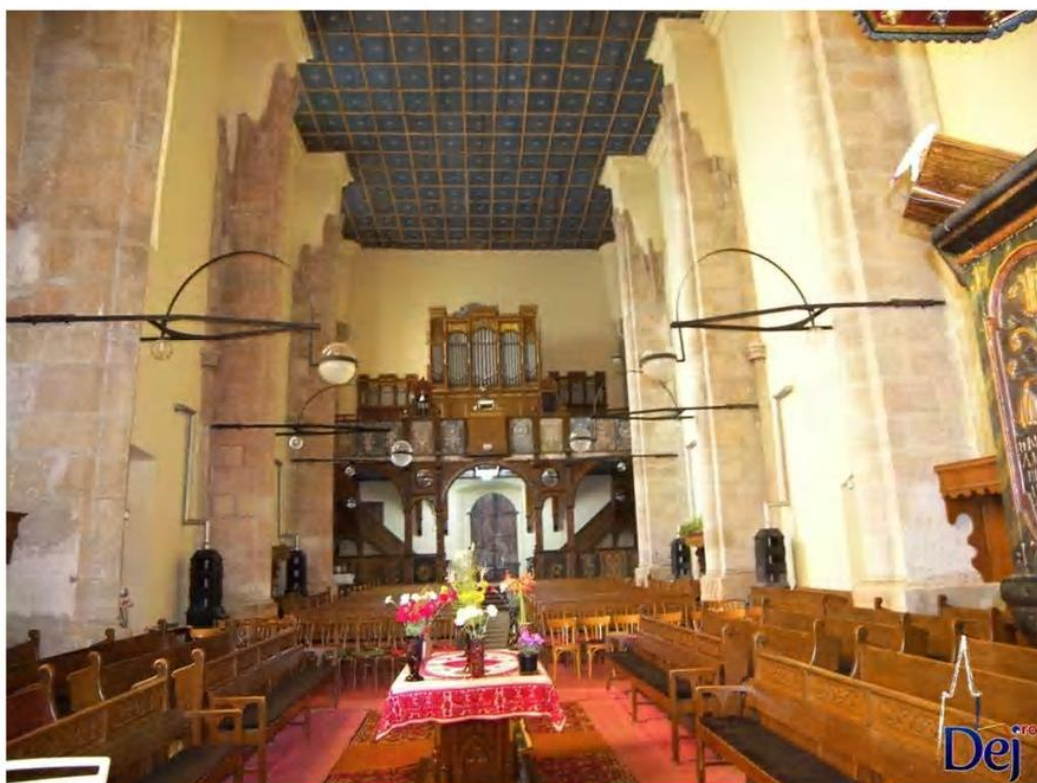
28. kép: A feltételezett kapu helye a megmaradt várfalon

29. kép: Az egykori dormitorium ablakkeret maradványa

30. kép: A Farkas utcai templom csillagboltozata

31. kép: A dési templom mennyezete

32. kép: Padlástérben látható gótikus támpillér

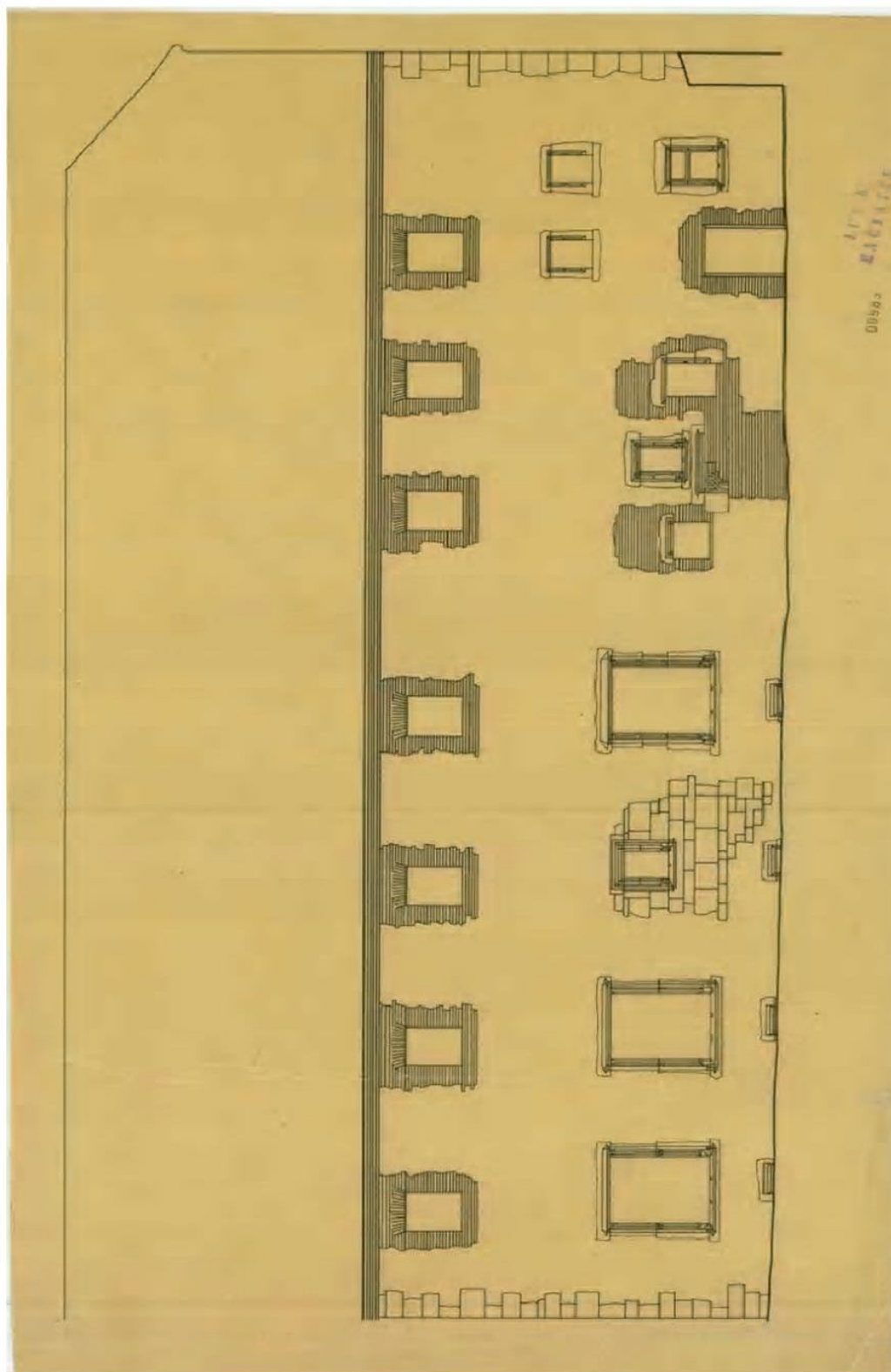
33. kép: A prágai Havas Boldogasszony templom nyugati homlokzata

34. kép: A kolozsvári ferences templom mai állapota

35. kép: Az ossariumban talált maradványok

36. kép: Möller felmérési rajza

37. kép: Befalazott barokk ablak az oltár mögött

38. kép: Möller felmérési rajza (bal), és átépítési terve (jobb)

39. kép: Gótikus csatorna

VI. RÉSZ: DVD MELLÉKLET

TARTALOM

- **Felmérés digitalizált rajzai**
- **Korábbi felmérések digitalizált rajzai**
- **Fotódokumentáció**
- **Rekonstrukciós rajzok**
- **Elsődleges források digitalizált változatai**

